

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN SÜNENİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç.Dr.M.Cemâl SOFULOĞLU

GİRİŞ

Bilindiği üzere, İslâm dininin Kur'ân-ı Kerim'den sonraki kaynağı, "hadîs" veya "sünnet" tabirleriyle ifade ettiğimiz Hz.Peygamber'in söz fiil ve davranışlarıdır.

Bilinen sebeplerle peygamberimizin sözleri O'nun sağlığında tam olarak yazılmamış, tedvin işi daha sonraki devirlerde yapılmıştır. Abdullah b.Amr b.el-As (ö.63/682) gibi bazı sahâbiler her ne kadar Hz. peygamber'in sağlığında hadisleri yazma konusunda bir takım faaliyetlerde bulunmalarına rağmen, onların bu teşebbüsleri münferit vak'alar olmaktan öteye geçmemiştir.

Esasen, Hz.peygamber'in vefatından sonra O'nun yerine geçen halifelerin hadislerin tedvin meselesinde çok mühim rolleri olmuştur.

Tabii hemen belirtmemiz gerekir ki, onların -Ebu Bekr ve Ömer- bu tutumlarına Hz.peygamber'in kendisinin sözlerini yazmaları konusundaki emirleri sebep olmuştur. Hatîb el-Bağdadi (360/970) 'nin "Tak-yîdu'l-İlm" adlı eseri hadislerin yazılmaması gerektiği hususunda bize yeterli malzemeyi vermektedir. ¹ Şu kadar var ki, aynı kaynaklar bize hadislerin yazılması gerektiğini bildiren emir ve tavsiyeleri de ihtiva etmektedir. ²

Hadislerin yazılması konusunda birbirine zid haberlerin bulunmasının tedvin meselesini geciktirmiş olduğu âşikâr olduğu gibi, halifelerin konuya bakış tarzının da konuyu etkilemiş olduğu muhakkaktır. Kaynakların bize bildirdiğine göre, ilk halifeler sünene dair hadisleri yazmağa teşebbüs etmişler, fakat bundan bir takım sebeplerle vazgeçmişlerdir. Ebu Bekr'in 500 kadar hadîsi topladığı, fakat daha sonra imha ettiği nakledilmektedir. ³

Aynı şekilde Ömer b.el-Hattâb, bir sünen yazmak için Hz. Peygamber'in arkadaşları ile istişarede bulunmuş, onların teşviklerine rağmen bir ay geçtikten ve istihârede bulunduktan sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir. ⁴

Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz mesele şudur:

Hız.Ömer, Sünen yazmaktan vazgeçiş sebebini açıklarken şöyle demiştir:

"Size bir sünen kitabından bahsetmiştim. Sonradan düşündüm ki, sizden önceki ehl-i kitab, kitabullahdan başka kitaplar yazmışlar, o kitaplar üzerine düşerek Allah*'ın kitabını tekretmişlerdi. Ben, yemin ederim ki, Allah'ın kitabını hiçbir şeyle gölgelemem." ⁵

Şimdi meşhur sahâbî Ebû Hureyre(58/677) yi dinleyelim:

"Bir gün, biz hadis yazıyorken peygamber (s.a.) çıkageldi ve bu yazdığınız nedir, diye sordu. Biz, "sizden duyduğumuz hadisler" diye cevap verdik. O: 'Allah'ın kitabından başka bir kitap (meydana getirmek) mi istiyorsunuz; sizden önceki ümmetler, Allah'ın kitabının yanısıra bazı kitaplar yazdılar; ve bu yüzden sapıttılar'dedi. (Ebu Hureyre): Öyleyse, sözlerinizi rivayet edebilir miyiz, dedim. 'Evet, edebilirsiniz, bunda herhangi bir sakınca yok. Fakat, bana yalan isnâd eden kimse cehennemdeki yerine hazırlansın' buyurdu" ⁶

Görüldüğü gibi, Hz.peygamber, hadislerin yazılmasını yasaklar-ken, ümmetinin Kur'andan ayrı olarak başka kitaplarla meşgul olmasından, Kur'an-ı Kerim'e gereken önemi vermemelerinden endişe etmiştir. Hz.peygamber'in bu sözleri ile Hz.Ömer'in biraz önce naklettığımız sözleri arasında hiçbir fark olmadığı açıktır. Bir başka ifadeyle Hz.peygamberin endişesini çok iyi kavriyan Hz.Ömer, aynı anlayışı devam ettirmiştir.

Ne var ki, Hz.Ömer' (24/644) in vefatından sonra olaylar -ne yazık ki- Hz.peygamber'in arzu etmediği bir şekilde gelişmiş, İslâm dünyası kendisini çok kısa bir zaman içerisinde büyük bir siyasi kargaşa ve buhranın içinde bulmuştur. Bu buhranlar neticesinde ortaya çıkan bir takım mezhep ve ekoller görüşlerini desteklemek ve yayabilmek için fikirlerini büyük ölçüde Kur'ân-ı Kerim'e ve hadislere dayandırmak mecburiyetini hissetmişlerdir. Bu guruplar Kur'ân-ı Kerim'de aradıkları destekleri bulamayınca İslâm tarihinde **kara bir leke** olarak duran ve asırlar boyu devam edecek olan ilmî kargaşa ve buhrana yol açan bir başka yolu; hadis uydurma yolunu seçmişlerdir. Hadis uydurma konusunda mezhebler âdetâ birbirleriyle yarışmışlardır. İşin asıl kötü yanı, bazı mezhebler bununla da yetinmemişler, kendi görüşlerini destekleyebilmek için Kur'ân'ın tahrife uğradığını iddia edebilecek kadar şaşkın davranışlar içerisine girmişlerdir. ⁷

Bu açıklamaları yapmaktan maksadımız İslâm kültür tarihinde

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN ...

daha sonra meydana getirilecek olan hadis mecmualarının önemini belirtmektedir.

Dini, siyasî ve kültürel ortamın çok karışık ve dağınık olduğu bir dönemde gerçekten Hz. peygamber'e ait olan hadisleri toplamak ve Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlamak, mümkün ölçüler çerçevesinde fikrî dağınıklığı önlemek icâbediyordu. Bu şerefli görevi ifâ etmek üzere bir çok İslâm âlimi ortaya çıkmıştır. Onların meydana getirmiş oldukları eserlerden bazıları büyük ölçüde kabul görmüşlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahihleri bunların en önde gelenleridir. Daha sonra meydana getirilen diğer bazı eserlerle birlikte "**Kütüb-ü Sitte**" adı altında şöhret kazanmışlardır". Bu altı kitabı meydana getiren eserlerden biri de Tirmizî'nin "**Sünen**"idir.

Tirmizî ve Süneni

Asıl adı Ebû İsa Muhammed b. İsa İbn Sevre es-Sülemî et-Tirmizî'dir. 209/824 senesinde Tirmiz'de doğmuş ve buraya nisbetle Tirmizî adıyla meşhur olmuştur.

Her hadis imamı gibi O da daha küçük yaşından itibaren hadis öğrenmeğe başlamış bu maksatla pekçok seyahatler yapmıştır. Başta meşhur hadis musannifi Buhârî olmak üzere bir çok hadis bilgini ile karşılaşmış ve onlardan hadis almıştır.

Tirmizî, daha sonra "Kütüb-ü Sitte" adı verilen muteber kitaplar arasında yer alacak olan "Sünen"ini fıkıh bablarına göre tasnif etmekle beraber, değişik konulardaki hadisleri de ihtiva ettiği için "el-Camiu's-Sahih" adıyla da tanınmıştır.

Tirmizî'nin Sünen'ini diğerlerinden ayırma ve ona ayrı bir hususiyet kazandıran özelliği bizzat müellifin eserine almış olduğu hadisleri, "hasen", "hasen sahih", "hasen garib", "garib" gibi adlarla değerlendirmesidir. O, zayıf olduğuna kani olduğu hadislerin zayıflığına sebep olan râvîlere işaret eder. Ashında "hasen" tabirini ilk kullanan da Tirmizî'nin kendisidir. O, bu tabirlerle, neyi kastedtiğini eserinde açıklamıştır. Bununla beraber "hasen" in "sahih" le veya "garib" ile ayrı ayrı yahut müştereken teşkil ettiği birleşik tabirler hakkında hiçbir açıklama yapmamış, bu tabirlerle hadis'in sıhhat yönünden hangi derecelerine işaret etmek istediğini belirtmemiştir. Bu sebepten muahhar imamlar, ilk defa Tirmizî tarafından kullanılan bu tabirlerin delâlet ettikleri dereceleri tesbit etmeğe çalışmışlar ve birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir".⁸

Tirmizî'nin "Sünen"inin altı hadis kitabı arasında yer alması

konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur; ancak ihtilâf, onun hangi sırada yer alacağı hususundadır. Onu, Buhârî ve Müslim'in sahîhlerinden sonra üçüncü sıraya yerleştirenler olduğu gibi, E.Dâvûd ve Neseî'nin Sünenlerinden sonraya alanlar da vardır. Bunun sebebi, Tirmizî'nin, E.Dâvûd ve Neseî tarafından zayıf kabul edilen bazı râvîlerin rivâyetlerine yer vermesidir. Fakat şurasını da belirtmek yerinde olur ki, söz konusu musanniflerin râvîleri arasında da diğer bazı münekkidler tarafından "zayıf" kabul edilen râvîler vardır. ⁹

Tirmizî, 279/892 yılında doğduğu yer olan Tirmiz'de vefat etmiştir. ¹⁰

İmam Tirmizî hakkındaki bu kısa bilgilerden sonra, sözü biraz da "mevzu hadisler" alanında eser yazan bazı müelliflere getirmek istiyoruz.

Hadis tarihinde mevzû hadislerin mühim bir yer işgal ettiği bir vâkıdır. Mevzû hadisleri sahîh hadislerden ayırabilmek ve bir takım uydurma haberleri sened ve metin bakımından tanıyabilmek için bazı kitaplar meydana getirilmiştir.

Bu eserlerin en önemlilerinden bazıları şunlardır:

Tezkiretu'l-Mevzûat; el-Makdisî (507/113).

Kitabu'l-Mevzûat; İbn el-Cevzi, (597/1200).

el-Leâli'l-Masnua Fi'l-Ahadisi'l-Mevzûa; Süyûtî, (911/1505).

Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa an Ahbâri's-Şeniati'll-Mevzûa, İbn Arrak, (963/1556).

el-Esraru'l Merfûa, Ali el-Kârî (1014/1605).

el-Fevâidu'l-Mecmûa Fi'l-Ahâdisi'l-Mevzûa Şevkânî,(1250/1832). ¹¹

Zikrettiğimiz bu eserlerden İbn el-Cevzi'nin "**Kitabu'l-Mevzûât**"ı daha fazla şöhret kazandığı gibi, daha çok da tenkide uğramıştır. Bu eserler arasında son olarak zikrettiğimiz Şevkânî'nin "**el-Fevâidu'l-Mecmûa**" sının ayrı bir önemi vardır. Çünkü müellif diğer yazarlara göre oldukça muahhardır. Dolayısıyla kendinden önce konu ile ilgili olarak telif edilen eserleri görebilme imkânına sahip olmuştur. Müellif, kendinden önce mevzu hadislerle dair meydana getirilen eserleri incelediği gibi, Cerh ve ta'dîl, teracüm ve ricâl kitaplarını da gözden geçirmiştir. Ele aldığı hadis sayısı 1500 civarındadır.

O, eserinin önsözünde "kendinde bu kitap bulunan kimse, mevzûat sahasında yazılmış olan bütün kitapları yanında bulunduruyor

sayılır" ¹² demektedir.

Biz, bu mütevâzi çalışmamızda mevzuata dair telif edilen eserlerde bilhassa önemine işaret etmeye çalıştığımız "el-Fevâid" de yer alan ve Tirmizi'nin Süneninde rivayet etmiş olduğu bazı hadisler üzerinde durmaya çalışacağız.

Burada şunu da belirtelim: "el-Fevaid" de yer alıp Tirmizi'nin Sünen'inde bulunan hadislerin tamamını ele alabilmiş değiliz. Konuyu bir makale sınırları içerisinde ele almak durumunda olunca incelediğimiz hadis sayısını sınırlandırmayı uygun gördük. Burada işaret etmek istediğimiz diğer bir husus, Tirmizi'nin Süneninde Hz.Ali'nin faziletlerine dair nakledilen bazı hadisler ile ilgili olarak bir takım münaşakaların yapılmış olması ve bu hadislerin şüi musannefât da malzeme olarak sıkça kullanılmasıdır. C.hak nasib ederse bu hadisleri ele almak tahlil ve tenkidini yapmak niyetindeyiz.

Mevzuât kitaplarında, genellikle tenkidi yapılan hadisin râvilerinden güvenilir olmayan bir-ikisi üzerinde durulur. Biz burada mümkün olduğu kadar hadisin bütün râvilerini tanıtmaya çalıştık.

Bu açıklamalardan sonra ilgili hadisler ve râvilerini incelemeye geçebiliriz.

1. عن أبي سعيد الخُدْرِيِّ قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ ، فَانَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ ، ثُمَّ قَرَأَ : " إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ "

Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Mü'minin ferâsetinden korkun; Çünkü O, Allahın nuru ile bakar".

Hz.peygamber daha sonra "Bunda görebilenler için ibret vardır" (15 Hıcr, 75) âyetini okudu. ¹³

Bu hadisi ayrıca Taberânî ¹⁴, İ.Hacer el-Heysemî ¹⁵, el-Kudâî ¹⁶ rivayet etmişler; Süyûti "Camîu's-Sağîr" de ¹⁷ zikretmiştir.

Şevkânî ³ ve İbn el-Cevzî ¹⁹ hadisi eserlerinde zikretmektedirler. Şevkânî, onun rivâyet zincirindeki bazı isimler üzerinde durmakta; bunların güvenilir râviler olmadıklarına işaret etmektedir. Şevkânî, hadisi mevzuâtına almasına rağmen, mânâ bakımından "sahîh" olduğunu beyan etmektedir. İfadesi hadisin sıhhati konusunda müte-

reddid olduğunu düşündürmektedir.

İbn el-Cevzî, Şevkânî gibi hadîsi "Mevzuât" ında nakletmiş, fakat hadîsin değeri konusunda mütereddîd davranmıyarak kanaatini kesinlikle belirtmiştir: Bu hadîs sahih değildir. Çünkü, râvilerinden Furât b.Saib "**metrûk**", Ahmed b. Muhammed el-Yemânî ise, "**kezzab**" tır. Hadîsin diğer tarîkindeki râvilerden Muhammed b. Kesir ise "zayıf" bir râvidir. ²⁰

İbn u'l-Cevzî'nin verdiği rivâyet zinciri ile Tirmizî'nin rivâyet zincirinde müşterek bazı isimler bulunduğu gibi farklı isimler de yer almaktadır.

Hadîs "**Müsnedü's-Şihab**"da ²¹ bir başka tarîk ile yer almaktadır. Eserin muhakkiki buradaki râviler hakkında bilgi verdikten sonra, söz konusu hadîsin zayıf olduğu görüşünü benimsemektedir. "**el-Makasıdu'l-Hasene**"de ise "âlimlerin ferasetinden" şeklinde farklı bir ifâdenin daha bulunduğu kaydedilmektedir. ²²

Şimdi hadîsin râvilerini gözden geçirelim:

1. **Muhammed b.İsmail** : Güvenilir olmasına rağmen hadîs rivâyetinde yanlışlar yapan bir râvidir. ²³

2. **Ahmed b.Ebu't-Tayyib** : Ebû Hatim onun zayıf bir râvî olduğunu söylerken, Ebu Zür'a güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Zehebî, onun münker haberler rivâyet ettiğini belirtmektedir. ²⁴ Onun "Buhari" de Ebû Bekr'in faziletine dair bir rivayeti vardır (Fadail 4/191) İbn Hibbân onu "**Sikat**"ında zikretmiştir. ²⁵

3. **Mu'sâb b.Sellam** : el-Bazzar çok zayıf bir râvî olduğunu, bir takım münker haberler rivâyet ettiğini söylemiştir. İbn Adiy ise, "garib" hadisler rivâyet ettiği kanaatindedir. ²⁶ Ali b.eli-Medîni "**zayıf**" olduğunu, Ebu Hâtim ise güvenilir olduğunu ifade etmişlerdir. Yahya b.Ma'in'in onun hakkında müsbet ve menfi olmak üzere farklı görüş beyan ettiği söylenir. İbn Hibban ise, hadîs rivâyetinde çok yanlış yaptığını onun hadîsi ile huccet getirilemeyeceğini belirtmiştir. ²⁷

4. **Amr.b.Kays** : Ahmed b.Hanbel ²⁸, Neseî, Yahya b.Main ve Ebu Hatim "Sika" olduğu görüşündedirler. 146/763 yılında Sicistanda vefat etmiştir. ²⁹

5. **Atiyye b.Sa'd** : Meşhur tabii'dir, hadîs rivâyetinde zayıf olduğu kaydedilmektedir. İbn Abbâs, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Ebu Hâtim, hadîsi yazılır, fakat zayıftır demiştir. Şîi temayüllü olduğunu söyleyenler olmuştur. Yahya b.Ma'in, onun hakkında "**Sâlih**" tabirini kullanır. Ahmed b.Hanbel ise, zayıf bir râvî oldu-

ğunu belirttikten sonra, kendisini künye olarak "Ebû Saîd" diye tanıttığını kayd etmektedir. ³⁰ Zehebî, böylece onun, kendisinden hadîs dinleyenlere, riveyat etmiş olduğu hadîsi sanki Ebû Saîd el-Hudrî'den duymuş gibi vehmettirdiğine işaret etmektedir. ³¹

Eğer bu iddialar doğru ise, incelemekte olduğumuz bu hadîsin gerçekten Hz. peygamber'e ait olduğunu söyleyebilmemiz güçleşmektedir.

Râvî'nin kendisini bu tür ünvanlarla tanıtmaya bir nevi "tedlîs" yapıyor denebilir mi? Bu husus münakaşası yapılabilecek bir meseledir.

Hadîs'in sahâbî râvîsi E. Saîd el-Hudrî'dir.

Görüldüğü gibi, söz konusu hadîsin "zayıf" olduğunu ifade edenler bulunduğu gibi, "mevzu" olduğu görüşünü benimseyenler de mevcuttur.

Hadîsi, Sünen'inde zikreden Tirmizî, hadîsi naklettikten sonra, "bu hadîs garîb"tir; onu ancak bu tarikle biliyoruz. Bazı ilim sahiplerinden böyle rivayet edildi" ³² demek suretiyle onun sıhhati konusunda iddialı olmadığını göstermektedir.

2

عن ابي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أحبب
حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك يوما ما ، فابغض بغيضك
هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما .

Ebû Hurayre'den rivâyet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Sevdiğin kimseyi ölçülü sev; belki de birgün senin düşmanın oluverir. Kızdığın kimseye de ölçülü ol, belki de birgün dostun olur". ³³

Hadis ayrıca, Buhârî ³⁴, Kudai ³⁵ İbn Hacer el-Heysemî ³⁶ tarafından da rivâyet edilmiştir. Süyûtî'de "Camîu's-Sağîr" de onu zikretmiştir. ³⁷ Abdurrezzak konuyu farklı lâfızlarla ele almıştır. ³⁸

Şevkânî, "el-Fevâidu'l-Mecmûa"sında bu hadîse temas etmiş ve Sağani'nin onun hakkında "mevzu"dur dediğini nakletmiştir. ³⁹

Aclûnî, söz konusu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin de rivâyet ettiklerini söylemekte ise de (1/54) biz tesbit edemedik.

Şimdi hadîsin râvîlerini inceliyelim:

1. Ebu Küreyb, Muhammed b. Âlâ b. Küreyb el-Kûfî: İbn Hacer, Ebû

Küreyb'in adının Muhammed b.Alâ' olduğunu naklediyorsa da, elimizdeki mevcut kaynaklardan bu râvî hakkında bilgi elde edemedik.

2. **Süveyd b. Amr el-Kelbî** : Kûfelidir. Hammad b.Seleme ve Şüreyk' ten hadîs rivayet etmiştir. İbn Main ve diğer bazı münekkidler "Sika" olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat İbn Hibban, hadîslerin senedlerini değiştirip; sağlam senedlere aslı-esası olmayan hadîsler koyduğunu söylemekte, onun hadîsleri ile ihticâc edilemeyeceğini belirtmektedir. İbn Hibban incelemekte olduğumuz bu hadîsi Süveyd b. Amr vesilesiyle zikretmekte ve onu Hz.peygamber'den merfu olarak rivâyet etmenin fahiş bir hata olacağını kaydetmektedir. ⁴⁰ Zehebî de aynı görüşü paylaşmaktadır. ⁴¹ Her iki müellif bu hadîsin Hz.Ali'nin sözü olduğunu ifade etmektedirler. Aclûnî'nin eserine dercettiği şiir de bu anlamdadır ve aynı görüşü desteklemektedir. ⁴²

3. **Hammâd b.Seleme** : Hammâd, âlim, güvenilir bir zâttır. Onun hakkında söylenenler hep övgü dolu sözlerdir. ⁴³

4. **Eyyûb** : Hammad'ın hadîs aldığı bu râvînin kimliğini tam olarak tesbit edemedik. Bu duruma göre, hadîsi merfu olarak rivayet eden Süveyd veya Eyyub'dur denebilir.

Hadisin râvîleri hakkındaki bu kısa açıklamalardan sonra sözü tekrar Tirmizî'ye getirebiliriz. Bu konuda o şöyle demektedir. "Bu hadîs garib'tir. "Onu bu isnâd ile yalnız bu vecihle biliyoruz. Hadîs, Eyyûb'dan başka bir isnâd zinciri ile de rivâyet edilmiştir; onu da Hasan b. Ebî Cafer rivâyet etmiştir. Ali tarikiyle Hz.peygamberden gelen bu sened de zayıftır. Doğru olan rivâyet, bu hadîsin Ali (b.Ebi Talib) den **mevkuf** olarak rivâyetidir". ⁴⁴ Yani, daha açık bir ifadeyle belirtecek olursak, bu söz Hz.peygamber'in değil, Hz. Ali'nindir.

Tirmizî'nin bu açık ifadelerinden sonra halâ bu hadîsin Hz.peygamber'e ait olduğunu iddia etmek nasıl açıklanabilir? ⁴⁵

3.

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
المرأ على دين خليله ، فلينظر احدكم من يُخالل .

Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre, geygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"İnsan dostunun dini(ahlâkı) üzeredir; kiminle dostluk-arkadaşlık yaptığınıza bakın". ⁴⁶

Hadisi ayrıca, Ebû Dâvûd ⁴⁷, Tayâlisî ⁴⁸, Ahmed b.Hanbel ⁴⁹, Ha-

kim Neysâbüri⁵⁰, Beyhakî⁵¹ ve Kudâî⁵² de rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, hadîsi naklettikten sonra "bu hadîs hasen-sahihdir" diyerek, kendi ölçülerine göre onun değerini belirtir. Hakim Neşsâbüri, hadîsi bir başka tarik ile rivâyet eder ve "Sahih" olduğunu belirtir.

Kudâî, "Müsned"inde yine Mûsâ b.Verdân'a ulaşan başka bir tarikle hadîsi rivâyet eder. Eseerin muhakkiki dipnotta Tirmizî'nin bu hadîs hakkında "Hasen-garibtir" dediğini nakletmektedir ki, bu zühül eseri olsa gerektir. Tirmizî, bu hadîsin değerini "Hasen-sahih" olarak vermektedir.

Şevkânî, "el-Fevaid"de bu hadîsi zikretmiş⁵³ ve râvilerinden Mûsâ b.el-Verdan'ın "Sadûk" olmakla birlikte, hadîs rivâyetinde hata yapan hikayeci bir râvî olduğuna işaret etmiştir. Hadîsin bazı varyantlarında الرجل yerine الرأ kelimesi bulunmaktadır. Ali el-Kârî "Mevzûât"ında böyle zikretmekte ve Zerkeşî'nin İbn el-Cevzi'yi bu hadîsi "Mevzûât"ına aldığından dolayı tenkid ettiğini nakletmektedir.⁵⁴ Biz "el-Mevzuât"da rastlayamadık.

Şimdi Tirmizî'nin râvilerini incelemeye geçebiliriz:

1. **Muhammed b. Beşşâr** : Bazıları onun hakkında "sika" tabirini kullanmalarına rağmen, Fellâs, yalancı olduğunu söylemiştir. Meşhur hadîs musanniflerinin çoğu ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. 253/867 yılında vefat eden Muhammed b. Beşşar'ı, İbn Huzeyme zamanının imamı olarak tavsif etmiştir.⁵⁵

2. **Ebû Âmir** : Bu râvinin kaynakların tetkikinden Abdu'l-Melik b.Amr el-Kaysî olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hibbân onu "**Sikât**" da zikreder. Darimi "**Sika**" olduğunu söyler. 204/819 yılında vefat etmiştir.⁵⁶ Ancak, İbn Hacer "**Tehzib**" (12/144) de künyesi Ebû Âmir olan bir râviden daha sözetmektedir (6/61) Bununla birlikte İ.Hacer'in açıklamalarından onun kimliğini tam olarak tesbit etmek mümkün olmadı. Zehebî'nin "**el-Kâşif**"teki⁵⁷ ifadesinden bu isimlerde bir benzerlik, karışıklık olduğu tahmin edilebilir. Eğer Ebû Amir Abdullah b. el-Hâni ise İbn Hibbân onu "**Sikat**" ina almıştır. Eğer Zehebî'nin kaydettiği (**Mizan** 3/448) Abdullah ise, o takdirde zayıf bir râvî olduğu görül-mektedir.

3. **Ebû Dâvûd** : E.Dâvûd et-Tayalisi'dir.

4. **Züheyr b. Muhammed** : Hadîs râvisi olarak karşımıza iki Züheyr b. Muhammed çıkmaktadır. Bunlardan birisi Basralı, diğeri Şamlı olarak tanınmıştır. Münekkidler Şamlı'ların rivâyette buldukları Züheyr'i güvenilmez, Basralı'ların rivâyet ettikleri Züheyr'i

güvenilir kabul etmişlerdir. ⁵⁸ Ukayli "Duafa"sında Şamlıların rivayetinde buldukları Züheyr'i zikreder ve "zayıf" bir râvî olduğuna işaret eder. ⁵⁹

Zehebî, Züheyr b. Muhammed et-Temimi el-Mervezî'den bahsederken ⁶⁰ incelemekte olduğumuz bu hadîsi de zikretmektedir. Zehebî'nin kaydettiklerine göre, bu râvî Züheyr b. Muhammed el-Mervezî'dir ki, güvenilir "Sika" veya kuvvetli bir râvî olmadığı onun ifadesinden anlaşılmaktadır.

5. **Mûsâ b. Verdân** : E.Dâvûd onun hakkında "Sika" lafzını kullanmasına rağmen, zayıf ve hikayeci bir râvî olduğunu zikredenler de vardır. Dârekütüni "La be'se bih" demiştir. Ebû Hureyre, Enes, Cabir ve Ebû Said el-Hudrî'den rivâyetlerde bulunmuştur. Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu'd-Derdâ ve Kâ'bu'l-Ahbar'dan mürsel haberler rivâyet etmiştir. Yahya b. Maîn, onun, meşhur râvilerden münker haberler rivâyet ettiğini söyler. ⁶¹ Musa 117/735 yılında vefat etmiştir.

Görüldüğü gibi, hadîsin isnâdındaki râvilerin güvenilirlikleri üzerinde münekkidler görüş birliği yoktur. Hadise sened açısından yaklaştığımızda onun zayıf hattâ mevzu olduğunu söylememiz mümkündür; ancak metin veya muhteva bakımından yaklaştığımızda böyle bir sözü Hz.peygamber'in söylemesi pekâlâ mümkündür. Şu kadarına da işaret etmeliyiz ki, Tirmizî, bu hadîsin değeri konusunda "Hasen-garib" tabirini kullanmaktadır.

4.

عن ابي هريرة عن النبي صلئالله عليه وسلم قال : والسخي قريب من الله
قريب من الجنة قريب من الناس بعيد من النار . والبخيل بعيد من الله
بعيد من الجنة بعيد من الناس قريب من النار . والجاهل السخي أحب النبي
الله من عابد بخيل .

Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle dyemiştir:

"Cömert insan, Allah'a, Cennet'e ve insanlara yakın, fakat Cehennem'den uzaktır; Cimri insan ise, Allah'tan, Cennet'ten ve insanlardan uzaktır; Cehennem'e ise yakındır. Cahil, fakat cömert bir kimse Allah'a âbid fakat cimri bir kimseden daha sevimlidir". ⁶²

Hadis, ayrıca, Taberâni "Mu'cemu'l-Vasit"de, İbn Hacer el-Heysemi ⁶³ Beyhaki ⁶⁴ rivâyet etmişler, Süyûtî de "C.Sagir" de ⁶⁵ ona yer vermiştir.

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN ...

Tirmizî, hadîsi zikrettikten sonra onun "**garîb**" olduğunu, Yahya b.Said el-A'rac tarîkiyle Ebû Hureyre'den rivâyeti olduğunu yalnız Said b. Muhammed'in rivâyetinden bilindiğini ilâve etmekte ve bu hadîsi Yahya b.Said'den rivâyetinde Said b. Muhammed'e muhalefet edildiğini kaydetmektedir.

İbn el-Cevzi, hadîsin bütün varyantlarını verdikten sonra "**bu hadîs sahih değildir**" ⁶⁶ der ve biraz sonra ifade edeceğimiz gibi, râvîlerden Said b.el-Varrak'ın güvenilir bir râvî olmadığını belirtir. İbn el-Cevzî'lden başka, İbn el-Kayyim el-Cezviyye ⁶⁷, İbn Arrâk ⁶⁸, Seha- vi ⁶⁹ Ali el-Kârî ⁷⁰ Aclûnî ⁷¹ gibi müellifler hadîse eserlerinde yer vermişlerdir. İ.K.el-Cezviyye, Ahmed b. Hanbel'in "halkın dilinde dolaşıp duran dört hadîs var ki, bunların aslı-esası yoktur" dediğini nakletmekte ve bu dört hadîsden birinin de incelemekte olduğumuz hadîs olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte bu konuda ona itirazlar da yok değildir.

Şevkânî hadîsi mezkûr eserinde ele almış ve Ukayli'nin bu hadîs hakkındaki görüşünü, yani "**aslı-esası yoktur**" dediğini nakletmiştir. ⁷²

Tirmizî'nin isnâd zincirinden yer alan râvîler ise şunlardır:

1. **Hasan b. Arafe** : 257/870 yılında vefat eden râvîmiz hakkında İbn Ebi Hatim "Saduk" der. İbn Hibbân "**Sikat**" da onu zikreder. Neseî'nin kanaati de menfi değildir. ⁷³

2. **Said b. Muhammed b. el-Varrâk** : Küfelidir. Yahya b.Maîn, "**Leyse bişey'in**", İbn Sa'd ve diğer bazı müellifler "**zayıf**" bir râvî olduğunu beyan ediyorlar. Neseî, "**sika değil**", Darekutnî, "**metrûk**" derken, İbn Adiy, "rivâyetlerini gördükten sonra onun zayıf bir râvî olduğunu anladık" ⁷⁴ diyor.

İbn Hacer'in ifadesinden, onun hakkında hemen bütün münker-kidlerin müsbet bir görüşe sahip olmadıkları anlaşılıyor. Onun kaydettiğine göre, el-Varrak cömertlik konusunda Hz.Âişe'den münker haberler rivâyet etmiştir. Hâkim Neysabürî'nin dışında ona güvenilir bir râvî gözüyle bakan yoktur. ⁷⁵

3. **Yahya b. Saîd** : Bir önceki râvî gibi, Yahya da güvenilir bir râvî olarak görünmemektedir.

Yahyâ b.Main, onun zayıf ve münker hadîsler rivâyet ettiğini söyler. Ukayli "**münkeru'l-Hadîs**" derken, İbn Huzeyme " onun hadîsi ile ihticâc edilmez" ; Darekutni "zayıf" olduğu görüşünü taşıyor. ⁷⁶

4. **El-A'rac** : Bu adla tanınan râvîmiz asıl adı **Abdurrahman b.**

Hürmüz'dür. İskenderiye'ye yerleşmiş ve 117/73. yılında vefat edinceye kadar orada ikamet etmiştir. Güvenilir bir râvî olmadığı ve çok hadis bildiği kaydedilmektedir. ⁷⁷

Hadisin son râvîsi ise meşhur sahabî Ebû Hureyre'dir.

Râvîlerin incelenmesinden çıkan neticeye göre, hadise "zayıf hadis" diyebilmek bile güçtür. Bilhassa ikinci ve üçüncü râvîler sert tenkide maruz kalmışlardır. Şurasını da ifade etmek gerekir ki, bu hadis lâfız bakımından gerçekten Hz.peygamber'e ait olmasa bile, anlam bakımından İslâmın ruhuna uygundur. Cömertlik konusundaki âyet ve sahih hadisler bunun göstermektedir. Ancak burada önemli olan Kur'an'ın ruhuna uygunluğu meselesinden ziyâde peygamberimizin sözü olup olmadığının tesbitidir.

5.

عن علي قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : انا دار الحكمة وعلي بابها .

Ali b. Ebî Talib'den rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Ben hikmet eviyim; Ali ise kapısıdır". ⁷⁸

Daha çok mevzû hadislerle tahsis edilen eserlerde yer alan bu hadis, Ali b. Ebî Talib'in taşımış olduğu özellikle dolayısıyla çok meş-hur olmuştur. Hâkim Neysâbûrî'nin de rivâyet ettiği ⁷⁹ bu hadis bilhassa şûî hadis musannefâtında önemli bir yer işgal etmektedir. Hâkim Neysâbûrî, hadîsi bütün varyantları ile verdikten sonra, hadisin sahih olduğunu, ama Buhârî ve Müslim'in rivâyet etmediklerini ilâve eder; râvîlerinin güvenilir kimseler olduğunu ortaya koymağa gayret eder. Zehebî, eserin **Telhis**'inde sözkonusu hadisin "**mevzu**" olduğunu belirtmekte, hattâ musannifi sert bir dille tenkid etmektedir.

İbn el-Cevzî, mezkûr hadisin değerinin ortaya konulmasına büyük önem vermekte ve beş ayrı tarikten yapılan rivâyet zincirini nakletmektedir. O, her isnâddaki güvenilmeyen râvîler üzerinde durmakta ve netice olarak hadisin "**mevzu**" olduğuna hükmetmektedir. ⁸⁰

Hadisin bazı varyantlarında دار yerine مدية سنة ibaresi yer almaktadır.

İbn el-Cevzi'den başka, İbn Arrâk ⁸¹, İbn Teymiyye ⁸², Sehâvî ⁸³, Ali el-Kârî ⁸⁴ ve Şevkânî ⁸⁵ gibi müelliflerin hepsi eserlerinde bu hadise yer vermişlerdir.

İbn Arrâk, hadîsi naklettikten sonra, râvilerden bazıları hakkındaki menfi kanaatlere işaret etmekle birlikte hadîsin "mevzu" olmaktan ziyade "hasen" olabileceği kanaatini izhar etmektedir. O, hadîsin sıhhatini isbat maksadı ile yazılan bir risaleden de söz etmektedir.

Hadîs hakkında müelliflerin kanaatlerini özet olarak verdikten sonra râvileri hakkında münekkidlerin görüşlerini de öğrenmek faydalı olacaktır.

1. **İsmail b.Mûsâ** : Kûfelidir. Onun hakkında Ebû Hâtim, "Saduk", Neseî, "lâ be'se bih", İbn Adiy, "aşırı şii olduğu için ayıpladılar" diyor. Zehebî'nin naklettiğine göre, bazı râviler İsmail b. Mûsâ'ya gidip-geldikleri, ondan hadîs alırdıkları için tendik edilmişlerdir. İsmail b. Mûsâ 245/859 yılında vefat etmiştir. ⁸⁶

2. **Muhammed b. Ömer er-Rûmî** : Ebu Zür'a onun hakkında "leyyin", E.Dâvûd, "zayıf" tabirini kullanmışlardır. Buhârî Sahih'inin dışındaki eserlerde ondan rivâyette bulunmuştur.

Zehebî, bu bilgileri bize verdikten sonra incelemekte olduğumuz hadîsi Tirmizî'nin Şerike kadar varan isnâdı ile verir ve "bu hadîsi kim uydurdu, bilmiyorum", der. ⁸⁷

Bu ifade, Zehebî'nin hadîs hakkındaki kanaatinin kesin olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte onun hakkında müsbet kanaat sahibi münekkidler de vardır. ⁸⁸

3. **Şerik** : Kaynakların bize verdiği bilgiye göre, Şerik'in şii temayüllü bir râvî olduğu anlaşılıyor. Onun, Hz.Ali'nin en hayırlı insan olduğunu söylediği nakledilmektedir. Güvenilir bir râvî olduğu, fakat hadîs rivâyetinde çok hata yaptığı onun hakkında nakledilen bilgilerdendir. ⁸⁹

4. **Seleme b. Küheyl** : Kûfeli, âlim bir zâttır. Zeyd b. Erkam (61/680)ı görmüştür. Şii olmakla beraber bir çok münekkid, onun güvenilir bir râvî olduğu kanaatini taşımaktadır. 250 civarında hadîs rivâyet ettiği bildirilen Seleme b. Küheyl, 121/738 yılında vefat etmiştir. ⁹⁰

5. **Süveyd b.Gafele** : Fil yılında doğmuştur. Hz.peygamber defnedildikten kısa bir süre sonra Medine'ye gelmiştir. Ebû Bekr başta olmak üzere diğer bazı sahâbileri dinlemiştir. Hz.Ömer ve Ali'den rivayetlerde bulunmuştur. Âbid ve Zahid bir kişi olan Süveyd'in Yermuk muharebesine katıldığı nakledilir. ⁹¹

6. **Sunâbihîy** : Zehebî'nin verdiği bilgiye göre, bu zât sahâbidir; İbn el-A'ser el-Ahmesî'dir. Ondan yalnız Kays b. Ebi Hazım hadis almıştır. ⁹² Bu râvî'nin Sahabî olmadığı, tâbiîn'den olduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir.(Üsdü'l-Gâbe 3/35)

Görüldüğü gibi, bu hadîsin râvîlerinin bir kısmı şîî oldukları gibi güvenilir de değillerdir.

Hadisi rivâyet eden Tirmizî ise, onu yüksek bir derece ile tavsîf etmemiştir.

Hız. Ali'nin geniş ilmi ve bilgisi hakkında şîî hadîs musannefâtında oldukça bol malzemeye rastlamaktayız. Bize öyle görünüyor ki, bu hadîs bu tür mevzu haberlerden biridir.

6. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ... فان فوق ذلك سماءين ، ما بينهما مسيرة خمسمائة سنة حتى عد سبع سماوات ، ما بين كل سماءين كما بين السماء والارض . ثم قال : هل تدرؤن هكـ فـسـوق ذلك ؟ قالوا : الله وسوله أعلم . قال : فن فوق ذلك العرش وبينه وبين السماء بعد مثلما بين السماءين ... بين كل ارضين مسيرة خمسمائة سنة ثم قال : والذي نفس محمد بيده لو انكم دليتم رجلا بحبل الى الارض السفلى لهبط على الله ثم قرأ : " هو الاول والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شيء عليم .

Şimdi incelemek istediğimiz hadis, biraz uzunca olduğu için sembolik olarak birkaç satırını verdik. Tercümesini verdikten sonra onun üzerinde tartışmaya geçebiliriz.

..... Hz.peygamber buyurdu ki: "Onun üzerinde iki gök daha vardır ki aralarındaki mesafe beşyüz senelik yoldur. " Hz.peygamber aynı şekilde yedi göğe kadar saydı. Her iki göğün arası dünya ile dünya göğünün arası kadardır. Peygamber (s.a.) daha sonra "Onun üzerinde ne var biliyor musunuz?" diye sordu: Sahabiler :

- "Allah ve peygamberi daha iyi bilir" dediler. Bunun üzerine peygamber dedi ki:

- "Onun üzerinde arş vardır ve arş ile (yedinci) gök arasındaki uzaklık, iki gök arasındaki uzaklık kadardır." Hz.peygamber daha sonra:

- "Altınızda ne var biliyor musunuz? " dedi.Onlar:

-"Allah ve peygamber'i daha iyisini bilir" dediler.Bunun üzerine

Hz. peygamber:

- "O (altın)zdaki varlık) yeryüzüdür", dedi. Tekrar :

- "Ondan sonra ne var biliyor musunuz?" diye sordu. Onlar:

- "Allah ve peygamberi daha iyi bilir" dediler. O:

- "Onun altında başka bir dünya vardır. Ve ikisinin arası beşyüz senelik yoldur. " Böylece Hz. peygamber yedi dünyaya kadar, her iki dünya arasını beşyüz senelik yol olmak üzere anlattı. Sonra da Muhammed'in benliği elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, siz en alttaki dünyaya bir ip sarkıtsanız Allah'ın üzerine düşer." dedi ve şu ayeti okudu : "Evvel, âhir, zâhir ve batın O'dur ve O herşeyi en iyi bilir." (57 Hadîd, 3).⁹³

Hadîs ayrıca Ahmet b. Hanbel tarafından da rivâyet edilmiştir.⁹⁴

İbn u'l-Kayyim el-Cevziyye, hadîsin bir kısmını almış ve bu tür rivâyetleri zındıkların peygamberleri küçük düşürmek ve onlarla alay etmek için uydurdukları haberler olarak gördüğünü belirtmiştir.⁹⁵

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra "hadîs bu vecihle garibtir" diye ilâve etmekte ve Hasan el-Basri'nin Ebû Hureyre'den hadîs rivâyet etmediğini işaret etmektedir. Tirmizî devamla diyor ki "bazı ilim adamları bu hadîsi tefsir ederek şöyle diyorlar: "İp, ancak Allah'ın ilmi, kudreti ve sultanı üzerine iner. Çünkü Allah'ın ilmi ve kudreti her yerde mevcuttur. Kendisi kitabında vafettiği gibi, arşın üstündedir." (20 Tahâ 5 kast ediliyor.)

Hadîsin râvileri ise şunlardır:

1. **Abd b. Humeyd** : Kendi adıyla bilinen mûsned'in sahibidir, yani musannif-müellif bir râvidir. 294/906 yılında vefat etmiştir.⁹⁶

2. **Yunus b. Muhammed** : Onun hakkında Ebû Hâtim "Sadûk" İbn Maîn "Sika" tabirini kullanmışlardır. İbn Hibban onu "Sikât"da zikretmiştir. 207/822 yılında vefat etmiştir.⁹⁷

3. **Şeyban b. Abdurrahman** : Bir çok hadîs münekkidiinin hakkında "Sadûk " veya "Sika" tabirini kullandığı eser sahibi bir râvidir. Bununla beraber A'meş'ten rivâyet ettiği bazı münker haberler olduğu kaydedilir. Kıraat ilminde de yetkili olan Şeybân, 164/780 yılında vefat etmiştir. İman Ebû Hanife'nin ondan hadîs aldığı nakledilmektedir.⁹⁸

4. **Katâde** : 117 veya 118/736 yıllarında 55 yaşlarında iken vefat eden Katâde, hadîs ve tefsir sahasında otorite sahibidir.⁹⁹

5. **Hasan** : Bu râvîmiz meşhur Hasan el-Basrî'dir. Onun Ebû Hureyre'den hadîs dinlemediğini bizzat Tirmizî belirtmektedir. Bilindiği gibi H.el-Basrî 110/728 yılında vefat etmiştir.

Bu hadîs sened ve metin bakımından tenkid edilebilir. Sened bakımından; Hasan el-Basrî'nin Ebû Hureyre ile hadîs münâsebeti olmadığını belirttik. Metin bakımından ise, bu günkü modern astronominin verileriyle uyuşmadığı âşikârdır. Günümüz astronomi ilmini bir yana bırakalım; İbn u'l-Kayyim el-Cevziye kendi zamanındaki şartlara göre bile âdeta isyan etmektedir. Bazı ilim adamlarının yaptığı gibi, hadîste geçen bir takım rakamları tevil etmek mümkündür. Yapılabilecek bu türlü tevillerle bile onun Hz.peygamber' in sözü olduğunu isbat etmek mümkün değildir.

Bu sözler, Tirmizî'nin de naklettiği gibi, Allah'ın kudretini anlatmaktadır. Gerçek rakamları değil. Ayrıca, sarkıtılacak ipin Allah'ın üzerine düşmesini izah ve tevil etmek kolay değildir.

7.
عن أنس بن مالك قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : تعشوا ولو بكف من حشف ، فإن ترك العشاء مهزلة .

"Enes b. Malik'den rivâyet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Bir avuç hurma ile olsa bile akşam yemeğini yiyin; çünkü akşam yemeğini terketmek ihtiyarlık getirir".¹⁰⁰

Hadîs ayrıca, İbn İMa'ce¹⁰¹ ve el-Kudaî¹⁰² tarafından da rivâyet edilmiştir.

Süyûtî de "**Camîu's-Sağîr**" de onu zikretmiştir.¹⁰³

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra, "**bu hadîs münkerdir, onu ancak bu vecihle bilmekteyiz**" der ve râvîlerden Anbese'nin "**zayıf**", Abdul Melik b. Allâk'ın "**meçhul**" olduğuna işaret eder.

İbn u'l-Cevzî, "**el-Mevzûat**"da bu hadîsi zikreder¹⁰⁴ ve hadîsin râvîlerinden Anbese'nin zayıf bir râvî olduğunu kaydettikten sonra, Ebû Hatim er-Râzî'nin onun hakkında "**hadîs uyduruyor**" dediğini, İbn Hibân'ın ise, "**bu hadîsin aslı yok**" dediğini nakleder.

Sehâvî,¹⁰⁵ Aclûnî,¹⁰⁶ Ali el-Kârî¹⁰⁷ ve Şevkânî¹⁰⁸ gibi "mevzûat müellifleri hadîse eserlerinde yer vermişlerdir. Bunlardan Ali el-Kârî, açık bir dille "**uydurma**" olduğunu belirtirken, bazıları kesin ka-

naat belirtmemekle birlikte dikkatlerimizi bazı râvilerin "zayıf"lığı üzerine çekmektedirler.

Hadîsi nakleden râviler şunlardır:

1. **Yahyâ b. Mûsâ** : Belh'lidir. İbn Hacer'in kaydettiğine göre, Buhârî, E.Dâvûd ve Neseî gibi bazı meşhur musannifler kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Ebû Zûr'a ve Neseî "**Sika**" olduğunu söylemişler, Darekutnî bu kanaati paylaşmıştır. İbn Hibbân ise Onu "**Sikat**" in da zikretmiştir. Y. b.Mûsâ 240/854 yılında ölmüştür. ¹⁰⁹

2. **Muhammed b. Ya'lâ el-Kûfi** : Buhârî, "**Tarihu'l-Kebir**" de ona "Zünbür" denildiğini nakleder ve "hakkında bir takım sözler söyleniyor" diyerek anlatır. ¹¹⁰ Ukayli de, "**Duafa**" da zayıf râviler arasında zikreder. ¹¹¹

İbn Adiy, "Onun hadîsine tâbî olunmaz" derken, İbn Hibbân, "Onun hadîsi ile hüccet getirilemeyeceğini" ifalde etmektedir. Cehmiyye mezhebine mensup olduğunu söyleyenler olmuştur. Sika bir râvî olduğunu yalnız Ebû Kûreyb söylemiştir. Muhammed b. Ya'lâ 205/820 yılında ölmüştür. ¹¹²

3. **Anbese b. Abdurrahman** : Kaynakların bize verdiği bilgiler, Anbese'nin güvenilir bir râvî olmadığı yönündedir.

Zehebi'nin bildirdiğine göre, Buhârî, onun metrûk addedildiğini Tirmizî'nin "**Zâhibu'l-hadîs**" dediğini, Ebû Hatim'in ise, "**O hadîs uydu-ruyor**" dediğini öğrenmekteyiz. Zehebi, bu isnâd da Yahya b.Mûsâ'nın yerine Abdurrahman b. Mushir'i koyarak; Enes b. Mâlik'den sonra da babasından diyerek incelemekte olduğumuz bu hadîsi "**Mizan**"da zikretmektedir. ¹¹³ Ukayli, onu eserinde vermekte, rivâyetine bir örnek vererek güvenilir olmadığını belirtmektedir. ¹¹⁴ İbn Hacer ise, el-Ezdi'nin Onu "**Kezzab**" diye tanıttığını kaydetmektedir. ¹¹⁵

4. **Abdu'l-Melik b. Allâk** : Zehebî'nin "**Mizan**" da kaydettiğine göre, el-Ezdi onu, "**metrûku'l-hadîs**" olarak vasıflandırmıştır. Mechul olduğunu söyleyenler de olmuştur. ¹¹⁶

İbn Hacer, incelemekte olduğumuz bu hadîsi Abdu'l-Melik'in tercüme-i halini verirken zikretmektedir. ¹¹⁷

Görüldüğü üzere, hadîsin râvileri münekkidlere güven vermemişlerdir. Hadîsin Tirmizî ve İbn Mâce rivâyetleri arasında esasa taalluk etmeyen bir lâfız farkı olduğunu belirtmeliyiz.

8.

عن انس قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم : إن يكثر شيء قلبي
 وقلب القرآن يس . ومن قرأ يس كتب الله له بتواترها قراءة
 القرآن عشر مرّات .

Enes b.Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir.

"Herşeyin bir kalbi vardır; Kur'an'ın kalbi de Yâsin'dir. Yasin sûresini okuyan kimseye Kur'an-ı on defa okumuş gibi sevab verilir." 118

Hadis ayrıca, Dârimî ¹¹⁹ ve Kudaî ¹²⁰ tarafından da rivâyet edilmiş, Süyûtî de "**Camîu's-Sağîr**" de ona yer vermiştir. ¹²¹

Hadis literatüründe Kur'an-ı Kerim'deki çeşitli sûreleri okumanın faziletlerine dair birçok hadîs uydurulduğu bilinmektedir. Ve Kur'an-ı Kerimi okumak elbette faziletli bir iştir. Ancak bu hadîslerden hangisi Hz.peygamber'e aittir, hangisi değildir, kesin olarak tesbit edebilmek oldukça a zor görünmektedir.

"Mevzûât"la ilgili kaynaklarda bu tür rivâyetlere yer verilmektedir; ancak Tirmizî'nin verdiği lâfızlarla nakledilmemektedir.

Tirmizî, bu hadisi rivâyet ettikten sonra, her zaman yaptığı gibi, hadîsin değerini belirtiyor: Ona göre bu hadîs, "**garîb**"tir; râvîlerinden Ebû Muhammed mechuldür. "**Müsnedu's-Şihab**"ın muhakkiki bu hadîsin "**mevzu**" olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu nakletmektedir. ¹²²

Aclûnî'nin ifadesinden şöyle bir anlam çıkarabiliriz: Hadis, sahih değildir, ama Hz.peygambêrin Mekke'den Medine'ye hicret ederken müşriklerin hücumundan korunabilmek için bu sûreyi okuduğu bilinmektedir. Öyle ise "**mevzu**" demek de zordur.

Hadîs hakkında daha sağlam bir kanaate sahip olmak için onun rivâyet zincirini gözden geçirmek ve râvîleri daha yakından tanımak gerekecektir.

1. **Kuteybe** : Kuteybe'nin kimliğini tam olarak tesbit edememekle birlikte, Onun Kuteybe b.Said b.Cemil b.Abdullah es-Sakafî olması muhtemeldir. Onun hakkında münekkidler genellikle müsbet bir görüşe sahiptirler. 240/854 yılında vefat eden K.b.Said b.Cemil'in Tir-

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN ...

mizî ile görüşmesi mümkündür. ¹²³ Onun vefatı sıralarında Tirmizî 30 yaşlarında bulunuyordu.

2. **Süfyân b. Veki'** : Süfyân, hadîs rivâyetinde "Sadûk" bir kimse-
dir. Ne var ki, Ebû Zûr'a ondan hadîslerini yazan kâtibini (varrâk) de-
ğiştirmesini istemiştir. Çünkü kâtibi onun hadîslerinin senedlerini
değiştirmekte, "mevkûf" hadîsleri "merfu", "merfu" hadîsleri "mevkuf"
muş gibi göstermektedir. ¹²⁴ Bu yüzden olsa gerektir ki, Neseî, "sika
değildir" demiş, Ebu Dâvûd, ondan hadîs rivâyet etmekten imtina et-
miştir. ¹²⁵ Süfyân 46-47/860-861 yıllarında vefat etmiştir.

3. **Humeyd b. Abdurrahman** : Bu râvîmiz hakkında da tatmin edi-
ci bir bilgi elde edemedik. Bu adla bir râviden bahseden Zehebî, onun
babasından ve dedesinden rivâyet ettiğini belirtmekle birlikte "mec-
hûl" bir râvî olduğuna da işaret etmektedir. ¹²⁶

İbn Hacer'in tanıttığı Humeyd b. Abdurrahman ise, Kûfelidir.
A'meş, Hişam b. Urve ve diğerlerinden hadîs rivâyet etmiştir. İbn
Hibbân onu, "sikat" da zikreder. 192/807 yılında vefat eden Humeyd'in
çok hadîs bildiği nakledilmektedir. ¹²⁷

Bu iki râvînin aynı şahıs mı yoksa farklı râvîler mi olduğunu
tesbit edemedik. Ancak İbn Hacer'in tanıttığı Humeyd, isnâdımızdaki
şahsa zaman bakımından uymaktadır.

4. **Hasan b. Salih** : 169/785 yılında vefat eden Hasan b. Salih
hakkında münekkidlerin kanaati birbirinden çok farklıdır. Onu
şiddetle tenkid edenler bulunduğu gibi, güvenilir bir râvî olduğunu ifa-
de edenler de mevcuttur. Rivâyete göre O, cuma namazlarına gitmezdi.
Fasık bir "İmam"ın arkasında namaz kılmak gerektiğine inanı-
yordu. ¹²⁸ Fasık kabul ettiği "İmam"lara isyan etmek lâzım geldiği ka-
naatini taşıyordu. ¹²⁹ 100/718 yılında doğan Hasan b. Salih 169/785
yılında vefat etmiştir.

Süfyân'ı Sevirî'nin Hasan b. Salih'i sevmediği zikredilir. Bunun
sebebi belirtilmemekle birlikte onun siyasî konulardaki görüşlerini
Süfyân'ın paylaşmaması bu münâferetin sebebi olabilir. ¹³⁰

Bu vesileyle belirtmek gerektir ki, hadîs veya ricâl münekkidle-
rinin tenkidlerinde râvînin siyasî düşünceleri belli ölçüde rol oyna-
maktadır.

5. **Hârûn Ebû Muhammed** : Tirmizî, incelemekte olduğumuz
hadîsi rivâyet ettikten sonra Hârûn'un "mechûl" olduğuna işaret et-
mektedir.

Zehebî ve İbn Hacer, her ikisi de Hârûn Ebû Muhammed'in hal

tercümesini verirken bu hadîsi zikretmektedirler. ¹³¹ Hattâ Zehebî, bu hadîsi "Müsned"ine aldığı için Kudâî'yi itham ettiğini açık bir şekil-de ifade etmektedir.

6. Mukâtil b. Hayyân : Belh'lidir, meşhurdur. Dahhâk, Mücâhid, İkrime ve Şa'bi gibi meşhur bilginlerden rivâyetde bulunmuştur. Abid, doğru, sünneti bilen bir kimse olarak tanıtılır. Ebû Müslim Horâsani zamanında Kâbil'e kaçmış ve halkın Müslüman olmasında emeği geçmiştir.

Yahya b.Main, E.Dâvûd ve diğer bazı bilginler "sika" olarak nitelmişlerdir. Rivâyete göre, el-Ezdi, Vekî'in ona yalan isnâd edildiğini söylediğini nakletmiştir. Vekî, söylenenlere göre, Mukâtil b.Süleyman ile Mukâtil b. Hayyân'ı karıştırmıştır. ¹³² "Mizan" dan naklettiğimiz bu ifadelerden sonra durum yine aydınlanmamaktadır. Çünkü Zehebî, daha sonra, Yasin sûresinin Kur'ân-ın kalbi olduğunu ifade eden bu hadîsi isnâdı ile vermekte ve "an Mukâtil, an Kaâtâde" diyerek nakletmekte ve "zannediyorum bu, Mukâtil b. Süleymandır, Çünkü Yahya b. Main, Mukâtil b.Hayyân'ın "sika" olduğunu bildiriyor" demektedir. Açık olan şu ki, Tirmizî, isnâdında Mukâtil dememiş, Mukâtil b.Hayyân demiştir. Konu bu noktaya gelince Ahmed b.Hanbel'in şu görüşünü aktaralım: O, her ikisi arasında bir fark görmez.

7. Katâde : Katâde hakkında daha önce bilgi verilmiş idi.

Şevkânî, Yasin sûresini okumanın faziletiyle ilgili olarak bir kaç rivâyet zikreder; özellikle Tirmizî'deki diğer hadîslere temas eder. Ancak şimdi incelediğimiz bu hadîsten hiç bahsetmez. ¹³³

9.

عن ابن مسعود عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : كان على موسى يوم
كلمه ربه كساء صوف ووجهه صوف وكمته صوف وسراويل صوف ، وكانت
نعلاه من جلد حمار مبيت .

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Müsâ, Rabbi ile konuştuğu zaman, üzerinde yünden bir elbise vardı. Onun cübbesi, yün sarığı yün pantolan kısmı da yün idi. Ayaklarında ise ölmüş eşek derisinden bir ayakkabı vardı" ¹³⁴

Hadîs, Hakim Neysâbûrî ¹³⁵ tarafından da rivâyet edilmiştir. O,

bu hadisin sahih olduğunu, Buhârî'nin şartlarına uymasına rağmen Sahih'ine almadığını ilâve eder:

Zehebî ise, "Telbis"inde, söz konusu hadisin Hâkim'in dediği gibi Buhârî'nin şartlarına uymadığını; Hâkim'in isnâdındaki Humeyd b.el-Kays'ın Humeyd el-A'rac'dan başka bir râvî olduğunu belirtmektedir. ¹³⁶

Tirmizî, söz konusu hadisi rivâyet ettikten sonra, onun "garîb" olduğunu ve yalnız Humeyd el-A'rac vasıtasıyla bilindiğini kaydeder.

İbn el-Cevzî, hadisi "el-Mevzûat"da zikreder ¹³⁷ Süyûtî de İ.Cevzî'ye uyarak aynen nakleder. ¹³⁸ Her iki müellif de hadisin "mevzu" olduğu hususunda müşterek bir kanaate sahiptirler. Ancak bir hususu açıklığa kavuşturmamız gerekir: İ.Cevzî ve Süyûtî Tirmizî'den farklı olarak

من ذا العبراني الذي يكلمني من هذه الشجرة ؟ قال : أنا الله .

"Bu ağaçtan bana İbrânice konuşan kimdir? O, Ben Allahım der, ziyâdesiyle vermektedirler. Onlar hadisin bu ziyade kısmı için mi yoksa tamamı için mi "mevzu"dür demektedirler, bu hususun açık bir şekilde belirtilmediği görülmektedir.

Şevkânî, "Lisanu'l-Mizan" dan nakilde bulunarak, İbn Hacer'in hadisin ilk kısmını marûf, ziyadeliğin ise, Humeyd el-A'rac'dan geldiğini zikrettiğini, Humeyd'in bundan beri olduğunu, münker olan kısmının İbn Fatta'dan kaynaklandığını naklediyor. İbn Batta'nın kimliğini tesbit edemediğimiz için üzümlere ifade edelim ki, meseleye bir başka açıdan bakamadık. ¹³⁹

Şimdi hadisin isnâd zincirini gözden geçirelim.

1. **Ali b. Hacer** : Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî gibi meşhur müsnâflerin râvîleri arasında yer olan âlim ve fâzıl bir kişidir. Neseî "Sika" olduğuna belirtmiştir. Horasanın meşhur bilginleri arasında onun ismi de yer alır. Önce Bağdad, daha sonra da Merv'de ikamet etmiştir. 241/855 yılında âhirete intikal etmiştir. ¹⁴¹

2. **Halef b.Halife** : Küfelidir. Zehebî'nin bildirdiğine göre, ölmeye bir süre önce hadisleri karıştırmaya başlamıştır. Dolayısıyla ondan daha önce yapılan rivâyetlere güvenilir. Yahya b.Main ve diğer bazı münekkidler "Saduk"tur demişlerdir. 90 yaşının üzerinde iken 181/797 yılında vefat etmiştir. ¹⁴²

3. **Humeyd el-A'rac** : Bu isnâd zincirinde yoğunluk Humeyd üzerinde toplanmaktadır. Bu râvîmiz münekkidler nezdinde makbul bir râvî değildir. Ahmed b.Hanbel onun hakkında "hadîste kuvvetli

değil" ¹⁴³ demiştir.

Zehebî'nin naklettiğine göre, Ebû Zür'a "gereksiz şeyler rivâyet ettiğini" söylemiş, Dârekutni ise, "metruk" tur demiştir. ¹⁴⁴ İbn Hibbân ¹⁴⁵ ve Ukayli ¹⁴⁶ bu râvîden bahsederken incelemekte olduğumuz bu hadîse Tirmizî'nin rivâyet ettiği lâfızlarla -bir kelime hariç- yer verirler. Bu husus biraz önce sözünü ettiğimiz ziyadeliğin daha sonra ilâve edilmiş olabileceği ihtimalini düşündürebilir.

İbn Hibbân, Onun "Haris'den rivâyet ettiği şeylerin sanki hepsi "mevzu" gibidir", demiştir.

Bazı müelliflerin Humeyd el-A'rac ile aynı addaki bir başka râvîyi karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Burada bu konuya girmek sözün çok uzamasına sebep olacağı için Humeyd hakkındaki bu açıklamalarla yetinmek istiyoruz.

4. **Abdullah b.Hâris** : Kûfelidir. Yahya b.Main katıksız şii olduğunu ifade ederken, Neseî, "Sika"dır, der. ¹⁴⁷ Zehebî, onun hakkında bilgi vermez; ancak, Onun Amr b.Mürre'nin şeyhi olduğuna işaret eder. Amr ise 116/734 yılında vefat etmiştir. ¹⁴⁸

Ukayli ve İbn Hibbân, biraz önce hadîsin sonundaki bahsettiğimiz ziyade kısımdan söz etmemektedirler. Şu kadar var ki, münekkidlerimiz bu ziyade kısım olmaksızında hadîse "sahih" gözü ile bakmaktadırlar.

10.

عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من جمع بين الصلاتين
من غير عذر فقد أتى بابا من ابواب الكبائر .

İbn Abbâs'dan rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Özürsüz olarak iki namazı birleştiren kimse büyük günah kapılarından birini açmış demektir." ¹⁴⁹

Hadis, ayrıca, Dârekutnî, ¹⁵⁰ ve Hâkim Neysâbüri ¹⁵¹ tarafından da rivâyet edilmiş, Süyûtî "Camîu's-Sağîr" de ¹⁵² zikretmiştir.

H.Neysâbüni, hadîsin isnâdında yer alan Hanes'in "Sika" bir râvî olduğunu ifade eder. Zehebî ise "Telhis"inde onun "zayıf" olduğuna işaret eder.

Tirmizî, hadîsi naklettikten sonra, onun râvilerinden Haneş, yani Hüseyin b.Kays'ın münekkidlerce "zayıf" kabul edilidiğini belirtir.

mekte, bununla birlikte, âlimlerin bu hadise göre amel ettiklerini; daha açık bir ifade ile sefer ve Arafât haricinde İbn namazı cemetmediklerini kaydetmektedir. Bu konuda Tirmizî'ye bir takım tenkidler yöneltilmiştir. ¹⁵³

İncelediğimiz hadisin râvî silsilesi şöyledir:

1. **Ebû Seleme Yahyâ b.Halef el-Basri** : Müslim, Ebû Dâvûd İbn Mâce gibi bazı meşhur müsnifler kendisinde rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu, "Sikât" da zikreder. 241/356 yılında Basra'da vefat etmiştir. ¹⁵⁴

2. **Mutemir b.Süleyman** : "Sika" bir râvî olarak tanınmaktadır. İbn Hibbân "Sikât"da zikretmiştir. Bununla birlikte ezberden rivâyet ettiği zaman hata yaptığı nakledilmektedir. Onun için kitabından yaptığı rivâyetler makbul görülmüştür. İbn Hacer'in ifadesine göre, 70/689 yıllarında doğmuş, 187-88/802-803 yıllarında vefat etmiştir. ¹⁵⁵

3. **Mu'temir b.Süleyman'ın babası** : Mu'temir meşhur bir râvî olmasına rağmen babası hakkında maalesef yeterli bilgi elde edemedik.

4. **Haneş** : Bu rivâyet zincirinde üzerinde önemle durulması gereken râvidir. Asıl adı Hüseyin b.Kays'tır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel "metrûkü'l-hadis" demiştir ¹⁵⁶ Ebû Zür'a ve Yahya b.Main "zayıf" Buhârî "onun hadisi yazılmaz" demişlerdir. Neseî ve Dârekutni onun güvenilir bir râvî olmadığı kanaatini taşırlar. ¹⁵⁷

Ukayli "Duâfa"da Hüseyin b.Kays'tan (Haneş) bahsederken incelemekte olduğumuz bu hadisi de nakletmekte ¹⁵⁸ ve onun "sahih" olmadığını söylemektedir. Ona, (ve diğer bazılarına) göre, sağlam bir senedle yine İbn Abbâs tarafıyla Hz.peygamber'in önce ve ikindi, akşam ve yatsı namazlarını cemettiğini bilmekteyiz. Dolayısıyla bu hadisin "sahih" olması mümkün değildir. Ancak Ukayli'nin rivâyetinde

غير عذر "özürsüz olarak" ifadesi yoktur. Hadisten bu ibareyi çıkardığımızda anlam farklılık arz etmektedir. Mâmâsîh Ukayli, zikrettiğimiz bu ifade olmaksızın da hadise asılsız gözüyle bakmaktadır.

Aynı şekilde Zehebi, Hüseyin b.Kays'ın tercüme-i hâlini verirken, onun rivâyet ettiği münker haberler arasında bu hadisi de zikreder. ¹⁵⁹ Onun rivâyetinde "özürsüz olarak" ifadesi vardır. Bu konuda Ukayli, Zehebî ve İbn Hacer hemen hemen aynı görüşü paylaşmaktadır. ¹⁶⁰

5. **İkrime** : Hadisimizin başlıca râvîsi olan İkrime, meşhur bir zattır. Onun üzerinde ayrıca durmak istemiyoruz.

İbn u'l-Cevzi ¹⁶¹, Süyûtî ¹⁶² Şevkânî ¹⁶³ hadisi mevzuâtında

zikretmişlerdir. Bilhassa Süyûtî, bu hadis ve varyantları üzerinde detaylı olarak durmaktadır.

Görüldüğü gibi, incelediğimiz bu hadise göre, özürsüz olarak namazları cemetmek büyük günahlarla denk tutulmaktadır. Kanaatimizce bunu açıklamak biraz zordur. Namazların cemi meselesi mezhep imamları arasında uzun münakaşalara sebep olan bir konudur. Tirmizî'nin rivâyet ettiği bu hadis cem'e karşı olanlar, Yine İbn Abbas'dan nakledilen ve Hz.peygamberin hiç bir sebep yokken namazları cemettiğini -kolaylık olmak üzere- bildiren hadis cem'e taraftar olanlarca delil olarak kullanılmaktadır. İkinci hadis isnâd bakımından daha kuvvetli kabul edilmektedir. Ancak namazların vaktinde kılınması gerektiği hususundaki hadisler de bu hadisi destekler mâhiyette-dirler. Bu bakımdan söz konusu olan hadisimiz "mevzu" olmaktan ziyade "zayıf" bir hadise benzemektedir. Zayıf hadis ile amel edilmemesi gerektiği hususunda Tirmizî'ye bir takım tenkidler yöneltmiştir.

11.

عن عبد الله ، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من عزی مصابا فله
مثل اجره .

Abdullah b. Mesud'dan rivâyet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Başına herhangi bir musibet gelen kimseyi taziyet edene, Onun ecri kadar sevab verilir. ¹⁶⁴

Hadis ayrıca, İbn Mâce ¹⁶⁵, Beyhaki ¹⁶⁶ ve Kudâi ¹⁶⁷ tarafından da rivâyet edilmiştir.

Tirmizî, hadisi rivâyet ettikten sonra, "bu hadis garibtir, onu merfu olarak ancak Ali b.Âsım tarikiyle bilmekteyiz" demekte; bazı-
larının onu Muhammed b. Sûka'dan "mevkûf" olarak rivâyet ettiklerini kaydetmekte ve Ali b.Âsım'ın bu hadis yüzünden tenkid edildiğini ilâve etmektedir.

Kudâi'nin isnâdında bazı farklı isimler bulunsa da Ali b.Âsım ve Muhammed b.Sûka orada da yer almaktadır.

Hadisin râvileri şu isimlerden oluşmaktadır:

1. Yusuf b. İsa : Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve Ahmeld b. Harbel gibi meşhur musannifler kendisinden rivâyette bulunmuşlar-

dir. Onun hakkında Neseî, "sika", demiş, İbn Hibbâr da "sifât" da zikretmiştir. 249/363 yılında vefat etmiştir. 168

2. **Ali b. Asım** : Tirmizî'nin de ifade ettiği gibi bu isnâdda en çok tenkid edilen râvî Ali b. Asım'dır. O, yalnız bir râvî olmamakla birlikte, rivâyetlerinde çok hata da yapan bir râvidir ve bu yüzden tenkid edilmiştir. Zehebî, onun bu tür rivâyetlerinden örnekler verir. Onun hakkında Neseî, "metrukü'l-hadîs" tabirini kullanır. Buhârî ise, "kuvvetii değı hakkında birtakım sözler söyleniyor" demiştir. Zehebî, bütün bunları naklettikten sonra kendisi onun hakkında hükümünü vermektedir: "Onun yaptığı en kötü şey, bu hadîsi İbn Sûka'dan rivâyet etmesidir. -zayıf olmakla birlikte- aslında "sadûk" tur. Bu hadîsten dolayı zamanında kendisine çok ağır tenkidler yöneltilmiştir" 169

Zehebî'nin Ali b. Asım hakkında "aslında saduktur" demesi, Ukaylî'nin onun hakkındaki kanaatiyle tamamen ters düşmektedir. Ukaylî, onun, "yalancı" hadîsi yazılmaz bir rivâyeti "iğeri tutmayan bir kimse olduğunu ifade etmektedir. O, Ali b. Asım dan bahsederken incelemekte olduğumuz bu hadîse de eserinde yer vermektedir. 170 Ali b. Asım 201/816 yılında vefât etmiştir.

3. **Muhammed b. Sûka** : Bu râvîmiz hakkındaki kanaatler müsbettir. İbn Hibbân onu, "Sikât" da zikreder. Dârekutnî, "Sika" ve "fâzıl" bir kişi olduğunu söylemiştir. Çok cömert bir insan olduğu nakledilmektedir. 171

Kaynakların tetkikinden, incelediğimiz bu hadîsin isnâdında tenkidlerin Ali b. Asım üzerinde yoğunlaştığını ifade etmiştik. Hadîsin isnâdında yer alan bundan sonraki iki râvînin -İbrahim ve el-Esved- kimliklerini -şimdilik- tam olarak tesbit edemedik.

İbn u'l-Cevzi, bu hadîsi "el-Mevzûat"da zikretmiş 172 ve tariklerini vermiştir. İbn u'l-Cevzî'ye göre hadîs "sahih değildir."

Sehâvî, "el-Makasîd" da bu hadîse yer verir. 173 Onun rivâyetinde

من غير أن ينقصه الله من أجره شيئاً .

ancak onun eorinden hiçbir noksanlık olmaksızın ilavesi vardır.

Şevkânî de bu hadîsi eserine almış 174 ve Sağânî'nin onu "mevzu" olarak vasıflandırdığını nakletmekle yetinmiştir.

12.

عن سالم بن عبد الله بن عمر عن ابيه عن جدّه أن رسول الله صلى الله عليه وسل قال : من قال في السوق لا آله الا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد يحيي/وهو حي لا يموت بيده الخير وهو على كل شيء قدير ، كتب الله له ألف ألف حسنة ، ومحا عنه ألف ألف سيئة ، وبني له بيتا في الجنة .

Ömer b. el-Hattab'dan rivâyet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Çarşı-pazara çıkarken, Allah birdir, eşi ortağı yoktur, mülk Onundur, hamd O'nadır. Hayat veren ve öldüren O'dur. Fakat kendisi diridir, hiç ölmez; hayır O'nun elindedir, ve herşeye kâdirdir, derse (bu duayı okursa) o kimseye binlerce sevap yazılır; binlerce günah silinerek binlerce yüksek derece verilir." 175

Hadis, İbn Mâce 176 ve Darîmî 177 tarafından da rivâyet edilmiştir.

Tirmizî, bu babda aynı konuda iki hadis nakleder. Bunlardan birincisinde *من دخل السوق* ifadesiyle başlar. İkinci hâdisin sonunda yukarıda parantez içinde verdiğimiz "ve Allah, ona cennette bir ev yapar" ilâvesi vardır. Birinci hadis için Tirmizî, "garîb", hükmünü verir, ikincisi için herhangi bir görüş belirtmez.

İbn el-Kayyim el-Cevziye, (ö. 751/1350) "el-Menaru'l-Münif" de bu hadise de yer vermektedir. 178 Ona göre bu hadis "malûl" dur; hadis otoriteleri onun illetli olduğunu beyan etmişlerdir. Müellif bu ifadeyle İbn Ebi Hatim (ö. 327/938) i kast ediyor olsa gerekir. Çünkü O, "el-İlel" inde bu hadisten bahsetmektedir. 179

İbn Ebi Hatim, bu hadisi babasından ve Ebu Zür'a'dan sorduğunu, "bu hadis münkerdir" diye cevap verdiklerini belirtmektedir. İbn Ebi Hatim'in isnâd zincirinde farklı isimler olmasına rağmen hadis Abdullah b. Ömer'e; ikinci bir tarikle Ömer b. Hattaba ulaşmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra hadisın râvîlerini incelemeye geçebiliriz:

1. **Ahmed b. Abde ed-Dabliyy** : Basralıdır. Ebû Hatim ve Neseî, "Sika"dir demişlerdir. Hakkında bir takım sözlerin söylendiği de nakledilenler arasındadır. Buhârî'nin dışında bir çok kimse ondan hadis almıştır. 180 245/859 yılında vefat etmiştir. 180

2. **Hammed b. Zeyd** : İslâmî ilimler alanında Basra'da zamanının en büyük otoritesidir. Meşhur münekkidlerdir. Bir çoğu onun hakkında sitâyîşkâr sözler söylemişlerdir. 93/716 yılında doğmuş ve 179/795 yılında vefat etmiştir. 181

3. **Mutemir b. Süleyman** : Bu râvî hakkında daha önce (10. hadiste) bilgi verilmiş idi.

4. **Amr b. Dinâr** : Basralıdır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbeli "sika" olmadığına dair herhangi bir şey söylemez. 182 Fakat Zehebi, "zayıf" dediğini nakletmektedir. Buhârî, "Fihri nazarun", İbn Main, "leyse bişeyin" demişler, Neseî, "zayıf" olduğunu ifade etmiştir. Zehebi, "Mizan"da Amr b. Dinar'dan bahsederken incelemekte olduğumuz bu hadise yer vermektedir. 183

Ukaylî "Duafa" da ondan bahsetmekte ve bütün hadislerinin "münker" olduğunu söylemektedir. 184 Hadisleri ezberlemediği nakledilen Amr hakkında Neseî, "Salimden münker hadisler rivâyet etmiştir" derken, İbn Hibban, onun hadisleri ancak merak için yazılabilir der. 185 Kısaca özetlemek gerekirse hadis münekkidlerinin hemen hepsi onun "Sika" bir râvî olmadığı kanaatini taşımaktadırlar.

5. **Salim b. Abdullah** : Bu râvîmiz Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın oğludur. Yani ikinci halifenin torunudur. Hadis rivâyetinde meşhurdur. Onun hakkında herhangi bir şey söylemeye gerek yoktur. Onun sonraki râvîmiz de Onun babası Abdullah'tır.

Bu hadis, çok farklı bir şekilde İbn el-Cevzî'nin "el-Mevzûât"ında yer almaktadır. (3/168)

من ذكر الله تعالى في الأسواق مرة واحدة ذكره الله مائة مرة

H.z. peygamber: "Çarşı-pazarda Allahı bir defa zikreden kimseye Allah yüz defa zikreder (hatırlar).

İ.Cevzi, hadisin "mevzu" olduğunu kaydetmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken nokta, yapılan işten dolayı verilecek sevabın binlerle ifade edilmesidir. Bize öyle görünmektedir ki, Peygamber (s.a.) in öğretmiş olduğu duanın sonuna sahâbiler veya tabiünden birisi tarafından bu kelimeler ilâve edilmiştir. Bir başka i-

fadeyle hadisin methinde "mudrec" bir kısım var gibi görünmektedir.

13.

عن انس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من قرأ كل يوم مائتي مرّة " قل هو الله احد " مُحي عنه ذنوب خمسين سنة الا ان يكون عليه دين .

"Her gün iki yüz defa ihlâs sûresini okuyan kimsenin -borcu hariç olmak üzere, Allah, elli yıllık günâhını bağışlar." 186

Hadis, Dârimî tarafından da rivâyet edilmiştir.¹⁸⁷ Ancak Onun lafzı biraz farklıdır:

من قرأ " قل هو الله أحد " خمسين مرّة غفر الله له ذنوب خمسين سنة .

"İhlas sûresini elli defa okuyan kimsenin, Allah elli yıllık günâhını bağışlar."

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra onun sâbit tarîkiyle Enes'den rivâyetinin "garib" olduğuna işaret etmektedir.

İbn el-Cevzi¹⁸⁸ Süyûtî¹⁸⁹, İbn Arrâk¹⁹⁰ ve Şevkânî¹⁹¹ bazı farklı lâfızlar hadîsi eserlerinde zikretmişler ve "mevzu" olduğuna işaret etmişlerdir.

Hadisi rivâyet eden râviler ise şunlardır:

1. Muhammed b. Merzûk el-Basri ; Basra'lıdır. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce gibi bazı musannifler ondan rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu "Sikât" da zikreder. Ebû Muhammed b. Merzuk hakkında "Sadûk" tabirini kullananlar vardır. Râvimiz, 248/862 yılında vefat etmiştir.¹⁹²

2. Hâtim b. Meymûn : İbn Hacer'in naklettiğine göre, İbn Hibbân, "onun rivâyet ettiği hadislerle ihticâc olunmaz" demiştir. Aynı şekilde İbn Adiy, "Onun Sâbit'den rivâyet ettiğine tabi olunmaz" demiş ve "Muhammed b. Merzûk Ondan bu hadîsi (incelediğimiz hadîs) rivâyet ederek elli yıllık günâhını sildi aldı" diye biraz da istihza ederek ilâve etmektedir.¹⁹³

3. Sâbit el-Bünaniy : Sağlam bir râvî olduğu kabul edilmektedir. Müslim'in râvileri arasında yer alır. 250 civarında hadîs rivâyet ettiği söylenmektedir. Ahmed b. Hanbel ve Neseî "Sika" olduğunu söyle-

mişlerdir. O, "güvenilir" bir râvî olmasına rağmen kendisinden zayıf râvîler rivâyette buldukları için hadisleri arasına münker hadisler karışmıştır. Abîd ve Zâhid bir kimse olduğu kaydedilmektedir. 127/744 yıllarında vefat etmiştir. ¹⁹⁴

4. Enes b. Mâlik : Hadisin son râvîsi olarak yer almaktadır.

14.

عن معاذ بن جبل قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من غير أخاه بذنب لم يمت حتى يعمله .

Muâz b.Cebel'den rivâyet edildiğine göre , peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Din kardeşini işlemiş olduğu bir günâhdan dolayı ayıplayan kimse; o işi kendi de yapmadıkça ölmez." ¹⁹⁵

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra "bu hadîs garibtir, senesinde ittisal yoktur. Çünkü Halid b.Ma'dân Muaz b. Cebel'i görmemiştir" demektedir.

İbn u'l-Cevzi ¹⁹⁶, İbn Arrâk ¹⁹⁷, Süyûtî ¹⁹⁸ ve Şevkânî ¹⁹⁹ bu hadîsi mezkûr eserlerinde zikretmişlerdir.

İbn u'l-Cevzi, Hz.peygamber'den "sahih" olarak böyle bir hadîs bulunmadığını kaydetmektedir.

Aclûnî de bu hadîsi eserinde zikretmiş, bazı örneklerle açıklık getirmeye çalışmıştır. Onun bu açıklamalarından yararlanarak bu hadîsi dilimizde " gülme komşuna gelir başına" şeklinde ifade edilen bir atasözüne benzetmek mümkündür. Hadîs bu anlamda "sahih" olmasa bile, İslâm ahlâkının fertlere vermek istediği sağlam bir karakteri ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir. İsnâd bakımından zayıf olsa bile. ²⁰⁰

Şimdi hadisin râvîlerini incelemeye geçebiliriz :

1. Ahmed b. Menî' : 160/776 yılında doğmuş 244/858 yılında vefat etmiştir. İbn Hibbân onu "sikât" da zikreder. Neseî, onun hakkında "Sika" tabirini kullanır. Buhârî, Sahih'inin dışındaki eserlerinde ondan rivâyet etmiştir. ²⁰¹

2. **Muhammed b. Hasan b.Ebi Yezîd** : Kûfelidir. Güvenilir bir râvî olmadığı kaydedilmektedir. Zehebi, onun "yalancı" olduğunu haber vermektedir. O, incelemekte olduğumuz bu hadîse "Mizan"da M.b. Hasan b.Ebi Yezîd'in tercüme-i hâlini verirken temas etmektedir. ²⁰²

İbn Hacer'in naklettiğine göre, râvîmizin hadîs ilmi ile pek alakası yoktur. Ancak o, babasının kitaplarını eline geçirmiş ve bir takım rivâyetlerde bulunmuştur. Hadîs münekkidlerinin hemen hepsi onu "yalancı" olarak tanıtmakta ve güvenilir olmadığını belirtmektedirler. ²⁰³

3. **Sevr b. Yezîd** : İbn Hacer, onun hakkında Yahya b.Maîn'in "Sika" dediğini nakleder. Ukaylî'nin ifadesine göre,kaderiyye mezhebini benimsediği için memleketi olan Humus'tan çıkartılmıştır. Bununla birlikte hadîs konusunda aşırı şekilde tenkîd edilmez. Ancak kaderî olduğu için bazıları "ondan hadîs alınız, fakat boynuzlarından korununuz" demişlerdir. ²⁰⁴

4. **Halid b.Ma'dan** : Bir önceki râvî gibi o da Humusludur. Tabiûn'un "Sika" râvîlerinden olduğu kaydedilmektedir. Neseî ve diğer bazı münekkidler "Sika"dır demişlerdir. Rivâyete göre, yetmiş kadar sahâbî'yi görmüştür. İbn Hibbân onu "Sikât"da zikretmiştir.

Bir çok sahâbî'yi görmesine rağmen Muâz b. Cebel'den rivâyetlerinin "mürsel" olduğu belirtilmektedir. Halid b.Ma'dan 103/721 yıllarında vefat etmiştir. ²⁰⁵

5. **Muâz b.Cebel** : Hadisin son râvîsi Muaz b.Cebeldir.

15.

عن علي قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من ملك زادا وراحلة تبلغه الى بيت الله ولم يحج فلا عليه أن يموت يهوديا او نصرانيا : ¹ أن الله يقول في كتابه : "ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا"

Ali b. Ebî Talib'den rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle

demıştır:

"Kendini Kâbe'ye ulaştıracak kadar azığı ve binittir olan kimse, eğer buna rağmen haccetmezse, Yahûdî veya Hıristiyan gibi ölmüş. Ona göre bir önemi yok. İşte Allah Kitabında yola dayanabilen ve maddi imkânı bulunan herkese orayı ziyaret etmek Allah'ın verdiği bir vazifedir..." (3.A. İmrân, 97) buyuruyor".²⁰⁶

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra her zaman yaptığı gibi, hadisin değeri hakkındaki kanaatini belirtmektedir. Ona göre bu hadîs "garîb"tir ve başka bir vecihle bilinmemektedir; isnâdı söz götürür. Râvilerinden Hilâl b. Abdullah "meçhûl"dür; Hâris ise hadîs rivâyetinde zayıf kabul edilmiştir.

Hadîsi, İbn u'l-Cevzi²⁰⁷, İbn Arrâk²⁰⁸, Süyûtî²⁰⁹ ve Şevkânî²¹⁰ "mevzûât"la ilgili eserlerinde vermişlerdir.

İbn u'l-Cevzi; "gücü olup da haccetmiyen kişinin günâhı" babı altında Ali b. Ebi Talib, Ebû Hüreyre ve Ebû Ümame'ye ulaşan tarihlerle rivâyet edilen hadîsleri ele almaktadır. Tirmizî'nin rivâyet etmiş olduğu -incelediğimiz- hadîs hakkında açık bir şekilde kanaatini belirtmemekle birlikte râvilerden Hilâl'in "meçhûl", Hâris'in ise meşhur hadîs imamı Şa'bi tarafından yalancı olduğunun ifade edildiğini belirtmekle yetiniyor.

İbn Arrâk ve Süyûtî de aynı şekilde hadîs hakkında önceki müelliflerin görüşlerini naklediyorlar. Ancak Süyûtî, Beyhâkî'nin "Sünen"inde yer alan (4/334) Hz. Ömer'in şu sözüne işaret etmektedir: O, "azığı ve binittir olup da haccetmiyen kimsenin ölümünün yahudî veya hıristiyan ölümü gibidir" anlamında bir söz söylemiştir. Buna göre, yukarıdaki hadîs asızsız değildir; yani Hz. peygamber'den bu anlamda herhangi bir hadîs sadır olmasaydı, Hz. Ömer kendiliğinden bu şekilde konuşamazdı. Ayrıca hacca gitmek için gerekli olan iki şeyin, azık ve binit olduğunu biliyoruz.

İbn Hacer, Şevkânî'nin naklettiğine göre hadîsi müdafaa etmiştir. Şevkânî, sahîh bir senedle bu hadîsin Hz. Ömer'in sözü olarak bilindiğini, hadîs olarak ise sağlam bir senede sahip olmadığını belirtmektedir.

Hadîs hakkındaki bu açıklamalardan sonra onun değeri hakkında hüküm verebilmek zordur. Ancak, A. İmrân sûresinin ilgili âyetinde مَنْ كَفَرَ "kim inkâr ederse" diye devam eden âyeti anlamada kolaylıkla birlikte zorlukta getirmektedir. Şöyle ki: مَنْ كَفَرَ cümlesini "kim haccı inkâr ederse" şeklinde an-

layacak olursak, hadîste kastedilen hacc görevini ifa etmemek değil, inkar etmektir şeklinde yorumlayabiliriz. . . . عن كفر ifadesini "Allah'ın verdiği bu vazifeyi yerine getirmeyenlerin yapacağı vazifeye Allah'ın ihtiyacı yoktur" şeklinde anlayacak olursak, "ellerinde bu imkân varken yine de haccetmiyorlarsa zararı kendilerinedir" şeklinde anlamak belki daha uygun olacaktır.

Hadisin isnâd zinciri ise şöyledir:

1. Muhammed b. Yahya el-Kutaîy : İbn Hibbân onu "Sikat" da zikreder. Müslim kendisinden on kadar hadîs rivâyet etmiştir. Buhârî ise "Sahih"inin dışındaki eserlerine onun bazı rivâyetlerini almıştır. 253/867 yılında vefat etmiştir. ²¹¹

2. Müslim b. İbrahim : "Sika" bir râvî olduğu kaydedilmektedir. Çok hadîs rivâyet ettiği onunla ilgili olarak nakledilen haberler arasındadır. ²¹²

3. Hilâl b. Abdullah : Ukayli, "onun hadîsine tâbî olunmaz" dedikten sonra, -onun bu tür rivâyetleri arasında- incelemekte olduğumuz bu hadîsi zikretmektedir. ²¹³

Zehebî'nin naklettiğine göre, Buhârî, onu "münkeru'l-hadîs" olarak vasıflandırmıştır. O "Mizân"da Hilal b. Abdullah'ın tercüme-i halini verirken bu hadîsi de nakletmektedir. Ancak o hadîsin Hz.Ali'nin sözü olarak da rivâyet edildiğini belirtmekte ve zikrettiğimiz âyetin devamını, yani " kim inkâr ederse, bilsin ki, Allah alemlerden müstağnidir" (A.İmran 97) okumaktadır. ²¹⁴

5. Hâris b. Abdullah el-A'ver : Tabiun'un büyüklerinden olmasına rağmen zayıf bir râvî olduğu kaydedilmektedir. İbn u'l-Medîni, "Kezzâb", Yahya b.Main, "zayıf" olduğu kanaatindedirler. Şa'bi, "Hâris'i dinledim; anladım ki o, yalancının biridir" demiştir. İbn Hibbân, "O, aşırı şüddir, hadîsi boştur" demektedir. Onun, diğer konularda yalan söylediği bilinmekle beraber hadîs konusunda yalan söylemediği de ifade edilir. Hâris 65/684 yılında ölmüştür. ²¹⁵

Hadisin son -veya ilk- râvîsi Ali b. ebî Talib'dir.

Görüldüğü gibi, incelediğimiz bu hadîsin Hz.Ali'nin sözü, bir başka ifgadeyle "mevkuf" hadîs olduğu da verilen haberler cümlesindedir. Aynı konuda yukarıda naklettiğimiz Hz.Ömer'in sözü ile de benzerlik arz etmektedir. Bu husus hadîsin değerini arttırmaktadır, diyebiliriz.

16.

عن واثلة بن الاسقع قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا تنس
لا تظهر الشماتة لأخيك فيرحمه الله ، وبيتليك .

Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Din kardeşinin başına gelen herhangi bir dert veya sıkıntıdan dolayı sevinme; Allah onu bu beladan kurtarıp onu sana verebilir."²¹⁶

Tirmizî, hadisi rivâyet ettikten sonra onun "hasen-garib" olduğunu açıklamaktadır.

Hadisi ayrıca, el-Kudâî²¹⁷ ve Taberânî²¹⁸ rivâyet etmişlerdir. Sü-yûtî de "C.Sağır" de²¹⁹ zikretmiştir.

Kudâî, hadisi iki ayırı varyanttan nakletmektedir. Bunlardan birisinde **يرحمه** kelimesinin yerini **يعاقبه** kelimesi almaktadır.

İbn u'l-Cevzi²²⁰, Sehâvî²²¹, Aclûnî²²² ve Şevkânî²²³ bu hadisi eserlerinde vermişlerdir.

İbn u'l-Cevzi, peygamber (s.a.) den "sahih" olarak böyle bir hadisin gelmediğini belirtirken, Aclûnî, bir sebab-i vürud ile onu nakletmektedir. Şevkânî ise, Sağânî'nin bu hadise "mevzû" dur dediğini belirtmektedir.

Tirmizî'nin isnâd zinciri şu râvilerden oluşmaktadır:

1. **Ömer b.İsmail b.Mücalid** : Ukayli'nin ifadesine göre İsmail b. Mücalid fena bir râvî değildir. Ancak onun oğlu olan Ömer -yani bizim incelediğimiz- yalancı ve kötü bir adamdır. Daha önce zikrettiğimiz "Ben ilim şehriyim, Ali de kapısıdır...." hadisini nakleden râvilerden biri de budur.

Onun hakkında Yahya b.Main "Kezzab", Neseî ve Darekutnî, "Metrûk" demişlerdir.²²⁴

2. **Hafs b.Gıyas** : Bağdad'da kadılık yapmış bir kimsedir. Münekkidler genellikle güvenilir olduğunu belirtirler. Ancak kaynaklarda hadîs rivâyetinde hata ettiğinin örneklerine rastlamaktayız. Bazıları hafızasının iyi olmadığını, kitabından rivâyet ettiği zaman sağlam olduğunu belirtmişlerdir. Kısaca ifade etmek gerekirse, hadîs rivâyeti açısından mükemmel bir râvî değildir.²²⁵

3. **Bürüd b.Sinân** : İbn Hibban onu "Sikat" da zikreder. Yahya b. Main ve Neseî, "Sika" bir râvî olduğunu belirtirlerken kaderiyye mez-

hebine mensup olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bürüd b. Sinân 135 752 yılında vefat etmiştir.²²⁶

4. **Mekhûl** : Sika bir râvî olduğunu ifade edenler bulunduğu gibi "zayıf" olduğunu zikredenler de vardır. "Tedlîs" yaptığı söylenir. "Kaderci" olduğu, daha sonra ise bu görüşünden vazgeçtiği kaydedilmektedir. Mürsel haberler rivâyet etmiş, yeryüzünü ilim aşkı ile dolaştığını söylemiştir.

Zühriye göre, alimler dörttür.

1. Medine'de, **Saîd b. el-Müseyyeb**
2. Kûfe'de, **Şa'bî**
3. Basra'da, **Hasan el-Basrî**
4. Şam'da, **Mekhûl**

Mekhul'ün çok kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu onun şu sözleri göstermektedir:

"Hafızama emanet edip de hatırlamadığım hiç bir şey yoktur". Mekhul'ün vâsile b.el-Eska'yı dinlemediği belirtilmektedir.²²⁷ Bu duruma göre, bu hadîsi "mürsel" olarak rivâyet etmiş olabilir.

5. **Vâsile b.el-Eska** : Bilindiği üzere sahabîdir. 105 yaşlarında ik-en 83/702 yılında vefat etmiştir.²²⁸

İncelediğimiz bu hadis -her ne kadar mevzudur diyen bulunsa da- İslâm ahlâkının kaidelerinden birini oluşturmaktadır. İslâm cemiyetinde fertler cemiyetin bir cüz'ü olduklarını hiçbir zaman unutmamalıdır. Onlar birbirlerinin kardeşidirler. Hz.peygamber'in diliyle "biri binânın tuğlaları gibidirler." Onlardan birinin başına gelecek bir musîbete, keder ve sıkıntıya sevinmek İslâm peygamberinin hiç hoşlanmayacağı kötü bir huydur ki, böyle kötü bir huyu C.Allah'ın da sevmiyeciği âşikârdır. Bu bakımdan hadis zayıf olsa bile mevzû değildir, manaca sahihtir.

17.

عن ابي سعيد الخدري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي
يا علي : لا يحل لأحد يجنب في هذا المسجد يري وغيرك .

Ebu Said el-Hudri'den rivâyet edildiğine göre, peygamber (s.a.) böyle demiştir:

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN ...

-"Ya Ali, Benden ve Senden başka cünüp olarak kimse bu mescid-
den geçemez. 229

Tirmizî, hadîsi rivâyet ettikten sonra hadîsin değeri hakkındaki görüşünü belirtir: "Bu hadîs hasen garibdir, onu başka bir vecihle bil-
miyoruz." Hadis ayrıca, Beyhaki²³⁰ tarafından da rivâyet edilmiştir.

İbn u'l-Cevzî²³¹, Süyûtî²³² ve Şevkânî²³³ hadîse eserlerinde yer vermişlerdir.

İbn u'l-Cevzî, hadîsin sahih bir tarafı olmadığını beyan ederken râvîlerden Atiyye üzerinde durmakta ve onun hadîslerinin ancak "**ta-accub**" için yazılabileceğini ifade etmektedir.

Süyûtî ise, kendisi kesin bir görüş bildirmemekle birlikte Hz. Ali'nin evinin mescidle bitişik olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifade ile Ali b.Ebi Talib cünüp olduğu zaman mescidden geçmek mecburiyetinde kalmaktadır; dolayısıyla hadîs zayıf olmakla birlikte "**mevzu değildir.**" Ali el-Kârî, "**Mevzuat**"ında bu hadîse yer vermiyor. Ancak bu hadîs hakkında hüküm verebilmek için bize bazı ipuçları veriyor. Onun naklettiğine göre, "bazı muhakkikler

انت مني بمنزلة هارون من موسى 24

hadîsinin dışında Ya Ali diye başlayan hadîslerin hepsi mevzudur demişlerdir." 235

Şevkânî ise, bu hadîse eserinde yer vermekle beraber, hadîs hakkında herhangi bir hüküm beyan etmemiştir. Ancak o, râvîlerden Atiyye üzerinde durur ve onun zayıf bir râvî olduğunu nakleder.

Hadisin râvîleri şunlardır:

1. **Ali b. Münzir** : "Sikâ" bir râvîdir. İbn Ebi Hâtim ve Neseî'nin onun hakkındaki görüşleri böyledir. Ancak Neseî "**katıksız bir şîi**" olduğunu ilâve der. İbn Hibban onu "**Sikât**" da zikretmiştir. Çoğu yaya olmak üzere ellinin üzerinde haccettiği nakledilmektedir. 256/869 yılında vefat etmiştir.²³⁶

2. **Muhammed b. Fudayl** : Küfelidir. Kur'an'ı Hamza kıraatına göre okumuştur. Münekkidler aşırı bir şîi olmakla birlikte hadîs rivâyetinde güvenilir olduğunu açıklamaktadırlar. Onu tenkid edenler de yok değildir. 194 ve 195/809-810 yılında vefat etmiştir. ²³⁷

Mutedil bir şîi olduğu da söylenmektedir.

3. **Salim b. Ebi Hafsa** : Küfelidir. İbn Abbasi görmüştür. Hadîs

münekkidlerinin onun hakkındaki kanaatleri farklıdır. "Sika" diyenler bulunduğu gibi "Sika değildir" diyenler de vardır. Aşırı şii olduğu için tenkid edildiği rivâyet edilmektedir. Hadislerin senedlerini değiştirdiği, yani "taklib" yaptığı ve bu yüzden makbul bir râvî olmadığı zikredilir. 140/757 yıllarında vefat etmiştir. 238

4. Atiyye : Bu râvîmiz hakkında daha önce bilgi vermeye çalışmış idik. Şu kadarını hatırlatmakla yetinelim: O, kendisini "Ebu Said" künyesiyle tanıtır. Kaynakların bize verdiği bilgiye göre bununla rivâyet ettiği hadîsi sanki meşhur sahabî Ebu Said el-Hudrî'den duymuş intibahını vermek istiyordu:

Incelediğimiz bu hadîs de yine Ebu Said el-Hudrî'den nakledilmektedir. Bu husus ister istemez acaba bu söz Hz. peygambere ait değil, Atiyye'nin sözü müdür sorusunu getirmektedir.

Bu isnâd zincirinde dikkati çeken ikinci bir husus, bazı râvîlerin şii temayüllü olmasıdır. Rivâyet edilen hadîs de Ali b. Ebi Talib ile ilgili olunca (ki bu ve bunun gibi Hz. Ali ile ilgili bazı hadîsler şii kaynaklarda sık sık malzeme olarak kullanılmaktadır) hadîsin sıhhati konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Bu sebeple bir başka çalışmamızda başta Tirmizî olmak üzere muteber bazı hadîs mecmualarımızdaki Ali b. Ebi Talible ilgili hadîsleri -burada yaptığımız gibi- incelemek tahlil ve tenkidini yapmak istiyoruz.

SONUÇ

Tirmizî'nin "Sünen"i üzerine yaptığımız bu küçük inceleme göstermektedir ki, Cerh ve ta'dîl bilginleri (münekkidler) bir râvî üzerinde farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bir münekkid'in "Sika" veya "Sadûk" dediği bir râvî hakkında bir başka münekkid, "Yalancı" "onun hadîsi ile ihticac olunmaz" gibi tabirler kullanabilmektedir. Herhangi bir râvî hakkındaki bu farklı anlayış nereden kaynaklanmaktadır? ve bu farklı anlayış yüzünden "güvenilir" bir râvîyi biz, "güvenilmez"; "yalancı" bir râvîyi de "güvenilir" olarak tanımış olabilir miyiz? Başka bir ifade ile bu tür farklı anlayışlar veya yanlış tanımlar yüzünden "sahih" bir hadîsi "mevzu", "mevzu" bir hadîsi "sahih" olarak kabul etmiş olabilir miyiz? Ve bu tür hataların dinî mesûliyeti nedir?

Sormamız gereken bir diğer soru, Cerh ve ta'dîl âlimlerinin, râvîleri tenkid ederken ne dereceye adar tarafsız olabildikleridir? Aynı mezheb vey ekollere mensup münekkidler râvîleri tarafsız olarak tenkid edebilmişler midir? Sünnî ekole mensup bir münekkid

"şii" bir râviyi tenkid ederken tarafsız davranabilmiş midir ? (Tabii bunun aksini de düşünmemiz gerekir.) veya "aşırı şii" olmakla birlikte hadis rivâyetinde "sika" olarak vasıflandırılan râviler gerçekten "sika"lık vasfını hâiz midirler ? Şii râviler "takiyye" yaparak kendi mezheblerinin "dâî"si olduklarını gizleme konusunda ne dereceye kadar başarılı olabılmışlar ve ne tür uydurma haberleri "sahih" hadislermiş gibi ne dereceye kadar kabul ettirebilmişlerdir.? Bütün bu soruların cevabı bu gün nasıl verilebilecektir ?

Görebildiğimiz kadarı ile -Tirmizi'nin Süneni Çerçevesinde- bazı şii râviler, şii olmakla birlikte "sika" addedilmişlerdir. Onların rivâyetlerinin bir kısmının Hz.Ali başta olmak üzere bazı sahâbilerin faziletleriyle ilgili olması ister istemez bu tür hadisler hakkında daha titiz davranmak gerektiğini düşündürmektedir.

Sünni münekkidler şii râvilere karşı yine bizim kanatimize göre tarafsız davranmışlar, aşırılıklarına şahid olmadıkları bir çok râvi'yi "sika" veya "sadük" kabul etmişlerdir. Bazı sahâbilerin, -özellikle Ali b. Ebi Talib'in- faziletleri ile ilgili haberler, siyâsi bir malzeme olarak kullanıldıkları için, bu tür hadislerin râvileri üzerinde daha ayrı bir hassasiyetle durmak gerektiği âşikârdır.

Ayrıca, kaynakların bize verdiği bilgilere göre, bazı münekkidler çeşitli sebeplerle gerektiği gibi tarafsız olamamışlardır. Ve biz asırlarca sonra, hangi sebeple olursa olsun, onların bu tarafgirlikleri yüzünden râviler hakkında sahih bir görüşe -belki de- sahip olamıyoruz.

Ashında, münekkidlerin râvileri tenkid ederken düştükleri hatâlar ayrı bir yazıya konu yapılacak kadar geniştir. Bu bakımdan biz burada teferruata girmek istemiyoruz. Bu bakımdan son devrin büyük İslâm bilginlerinden Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin münekkidler hakkındaki bazı tesbitlerini nakletmekle yetinmek istiyoruz. O, bu konuda şöyle demektedir:

"İbn Ebi Hatim'in" **Kitabu'l-Cerh ve't-Tâdil**'inde (7/191) büyük hadis âlimi Buhârî hakkında **'Ebu Zür'a ve Ebü Hatim onu terketmiştir.'** sözünü gördükten sonra, yazarın ona karşı nasıl öfkelenildiğini anlarız. Buna göre, İbn Ebi Hatim'in Cerhle ilgili sözlerini kabulde dikkatli olmak üzere yazdığını hissediriz." (**Hanefi Fıkhının Esasları, 91**).

İbn Ebi Hatim'in naklettiğine göre söz konusu münekkidler, Buhârî'yi, Muhammed b.Yahya en- Neysâbûrî onlara, Buhârînin Kur'ânın lâfzı mahlûktur dediğini yazdıklarından dolayı terketmişlerdir.

"İbn Adiy'in **"el-Kâmil"**indeki kusurlarından biri de bir hadis

yüzünden bir şahsa ta'n da bulunmasıdır. Ayrıca onun kötü bir yanı da, bir şahsın kendisinden değil, ona nisbetle başka bir râviden nakilde bulunmasıdır. Zehebi, "Mizanu'l-İtidal"ın bir kaç yerinde bunu belirtmiştir. İbn Adıyy'ın -kendisine göre - Ebü Hanife'nin üç yüz hadisi bulan rivâyetleri hakkındaki sözleri de bu kabildendir. Ancak bu hadisler, İbn Adıyy'ın hocalarından olan Ebbâ' b.Ca'fer en-Neciremi'nin rivâyetleri arasındadır. Bu hadislerdeki bütün tenkid konuları adı geçen râviden ileri gelmektedir. İbn Adıyy, hocası Neciremi'ye ait olan hususları doğrudan doğruya Ebü Hanife'ye yüklemeğe çalışmaktadır. Bu ise zulüm ve haksızlıktır. İbn Adıyy'ın öteki tenkidleri de böyledir. Bunun gibilerin iç yüzünü anlamak için hadislerinin senedlerine bakmak yeter." (Hanefî Fıkhnın Esasları, 89).

Zehebi "Mizan"da Osman b. Abdurrahman et Taraifi'nin terceme-i halini verirken "İbn Hibban'a gelince O, her zaman yaptığı gibi yine pervasızca konuşuyor" (3/45) diyerek meşhur münekkidi şert bir şekilde tenkid etmektedir.

et-Tehanevî, bazı münekkidler yanlışı ve aşırı, bazan da hatalı tenkidleri konusunda bize örnekler vermektedir (Kavâid Fi Ulumi'l-hadis, 184-185 ve devamı)

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür (A.Leknevî, el-Cerhve't-Ta'dil, 176 ve devamı)

Bütün bu hususlar bize, münekkidler râvileri tenkid ederken bazen yanıldıklarını, bazan şahsî sebeplerle haksız ve gerçek dışı tenkidlerde bulunabildiklerini göstermektedir. Bu şartlar altında her münekkidin, her şahsın tenkidini kabullenivermek bizi yanıltmaktadır. Bu durumda yapılacak şey; râvi tenkidi gibi metin tenkidine de gereken önemi vermektir.

Bizi yanıltan diğer bir husus, hadis tenkidçilerinin kullanmış oldukları tabirlerle neyi kasdettiklerini tam olarak kavrayamamış olmamızdır; ki çeşitli münekkidler râvileri cerhederken farklı lâfızlar kullanmışlar, aynı lafza bazen farklı anlamlar vermişlerdir.

Netice olarak biz, Tirmizî'nin Sünenindeki zayıf kabul edilen hadisleri pratik yararı bakımından üçe ayırmak istiyoruz.

- 1- Sahih'e yakın olan zayıf hadisler
- 2- Mevzu'ya yakın olan zayıf hadisler
- 3- Mevzu hadisler.

Tirmizî'nin Sünen'inde bizim tesbitlerinize göre her üç türe mensup hadisler bulunmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1- Takyîdu'l-ilm, 29-41
- 2- Takyîdu'l-ilm, 64
- 3- 2. Tezkiretu'l-huffâz, I.S.
- 4- Takyîdu'l-ilm, 50, Hadis Tarihi, 41-42. Tenviru'l-Havâlik, (Mukaddime).
- 5- 4 numaralı dipnotta geçen kaynaklar
- 6- Takyîdu'l-ilm, 33
- 7- Süleyman Ateş, İmamiye Şiasının Tefsir anlayışı, İ.F.D. XX. 147. Bizim "Hadis Tenkid Yöntünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme" adlı basılmamış Doçentlik Tezimiz, Ankara, 1983
- 8- Koçyiğit, Hadis Tarihi, 248
- 9- Söz konusu eserlerdeki bazı raviler ve onların rivayet etmiş oldukları hadisler üzerinde başka bir makalede durmak istiyoruz.
- 10- Tirmizî hakkında bkz.
Zehebî, Tezkire, I. 633-Mizan, II. 678. Hacer
- 11- Mevzuât alanında meydana getirilen diğer eserler için bkz. M.Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler D.İ.B. yayınları, Ank. 1975. S.138-168.
- 12- el-Fevaid. I.4.
- 13- Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 16 (5/298), kşl. Taberî, Camiu'l-beyan 14/46.
"Mütevessimin" kelimesi burada "en-Nâzirin" şeklinde de açık-lanmaktadır.
- 14- Tabeerani, VIII. 102. (h.no: 7497)
- 15- M.Zevâid, X. 268
- 16- Müsnedu's-Şihab, I. 387
- 17- F.Kadir, I. 142
- 18- el-Fevaid, 243
- 19- el-mevzûat, III. 146-147
- 20- Aynı yer
- 21- I. 387-388
- 22- el-Makâsîd, 19
- 23- Mizan, III. 481
- 24- Mizan, I. 102
- 25- Tehzîb, I. 44-45
- 26- Tehzîb, X. 161
- 27- Mizan, IV. 120
- 28- K.İlel, II. 171
- 29- Mizan, III. 284, Tehzîb, VIII. 92
- 30- Tehzîb, VII. 224
- 31- Mizan, III. 79-80
- 32- 13 numaralı dipnot
- 33- Tirmizî, Birr, 60 (4/360)
- 34- B.Edebu'l-Mufred. 447

- 35- Müsnedü's-Şihab. I. 430
- 36- Mecmauz-Zevâid, 8/88
- 37- F.Kadîr, 1/176
- 38- el-Musannef XI. 181
- 39- el-Fevâid, 255-256
- 40- K.Mecrûhîn, I. 351
- 41- Mizan 2/253
- 42- K.Hafâ, I. 55
- 43- Mizan, I.590
- 44- Tirmizî, 4/360
- 45- M. Şihab, I. 431 dipnot
- 46- Tirmizî, Zühd, 45 (4/589)
- 47- Ebu Dâvûd, Edeb, 35 (5/168 h.no:4833)
- 48- E.D. et-Tayâlisi, 335
- 49- Müsned, II. 303
- 50- el-Müstedrek, IV. 171
- 51- ve
- 52- Müsnedus-Şihab. I. 141
- 53- el-Fevâid, 260
- 54- el-Esrarül-Merfûa, 313; ksl. el-Makâsîd, 378. Bu hadîsi "Mevzuat" da bulamadık.
- 55- Mizan, III. 490. Kşl. Tehzîb. IX. 70
- 56- Tehzîb, VI. 409-410
- 57- II. 212
- 58- Tehzîb, III. 349
- 59- Duafa II. 92.
- 60- Mizan, II. 84-85
- 61- Mizan, IV. 226. Tehzîb, X.376
- 62- Tirmizî, Birr 40 (4/342)
- 63- Mecmau'z- Zevâid, III. 127
- 64- Şuabu'l-İmanda rivayet edildiği kaydedilmektedir. Muhtasarında yoktur.
- 65- F.Kadîr, IV. 139
- 66- el-Mevzuât II. 180.
- 67- el-Menaru'l-Münif, 126
- 68- Tenzihu's-Şerîa, II. 139
- 69- el-Makâsîd, 239
- 70- el-Mevzuât, 483
- 71- K. Hafâ, I. 545
- 72- el-Fevâid, 77, Ukaylî, "bu hadîsin ne Yahya, ne de diğerk tariklerden aslı yoktur " diyor (Duafa) II.117.
- 73- Tehzîb II. 294
- 74- Mizan. II. 156
- 75- Tehzîb, IV. 77
- 76- Tehzîb, XI. 220-221
- 77- İbn Sa'd, Tabakât, V. 283-284

- 78- Tirmizî, Menâkıb, 21 (5/638):
 79- el-Mustedrek, III. 126
 80- el-Mevzuât, I. 349
 81- Tenzihu's-Şeria, I. 377-378
 82- İbn Teymiyye, M.Resâil'i-Kübra, 337. (M.Yaşar Kandemir, Mevzû Hadisler s. 151 den naklen
 83- el-Makâsıd, 97. Sehâvî, Taberânî'nin "Mucemu'l-Kebîr"inde onu rivayet ettiğini söylüyor. Elimizdeki mevcut cildlerde tesbit edemedik.
 84- el-Mevzuât, 118
 85- el-Fevâid, 348. Hadis hakkında geniş bilgi için bkz: Keşfu'l-Hafâ, I. 235. Abdu'l- Hayy el-Leknevî, Kavâidu'l- Hadis. 51
 86- Tehzib, VI, 455
 97- Tehzib, XI, 447
 88- Tehzib, IX. 360
 89- Mîzan, II. 270. T.Huffâz, I. 232
 90- el-Kâşif, I. 386; Tehzib, IV. 156
 91- Tezkiretu'l- Huffâz, I. 53, el-Kâşif, I. 412
 92- el-Kâşif, I. 32. Hadisin ravileri ve hadis hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-Fevaidül-Mecmûa, 348. İbn u'l-A'sar el-Ahmasi Sahâbî değil, tâbi'dir (Usdü'l-Gabe, 2/ 35)
 93- Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 58 (5/403)
 94- Mûsned, II. 380
 95- el-Menâru'l-Münif, 78
 96- Tehzib, VI. 455
 97- Tehzib, XI, 447
 98- Tezkiretü'l- Huffâz, I. 218. Tehzib, IV. 373
 99- Tezkiretu'l- Huffâz, I. 112, Tehzib, VIII. 351-356
 100- Tirmizî, Et'ime, 46 (4/287)
 101- İ.Mace, Et'ime, 54 (2/1113) buradaki lâfız farklıdır.
 102- Musnedu's- Şihâb, I. 428
 103- F.Kadîr, III. 251
 104- III. 36
 105- el-Makâsıd, 157
 106- K.Hafâ, I. 367
 107- Mevzuât, 159
 108- el-Fevâid, 157
 109- Tehzib, XI. 290; el-Kâşif, III. 269
 110- I. 268
 111- IV. 149
 112- Mîzan IV. 70-71, Tehzib, IX. 333-334
 113- Mîzan, III. 301
 114- Duafâ, III. 367. Ayrıca bkz. el-Mecrûhin, II. 187
 115- Tehzib, VIII. 160
 116- Mîzan, II. 660

- 117- Tehzib, VI. 413
 118- Tirmizi, Fedailu'l-Kur'an, 7 (5/162)
 119- Sünen, Fedailu'l-Kur'an, 21 (2/456)
 120- Müsnedu's-Şihâb, II. 130
 121- F.Kadir, II. 513
 122- M.Şihâb, II. 130, 1035
 123- Tehzib, VIII. 358
 124- Mîzan, II. 173
 125- Tehzib, IV. 123
 126- Mîzan, I. 613
 127- Tehzib, III. 44
 128- Tehzib, II. 287
 129- Mîzan, I. 496-499
 130- Duafâ, I. 231
 131- Mîzan, IV. 288, Tehzib, XI. 15
 132- Mîzan, IV. 171. Ayrıca bkz: Tehzib, X. 276. Duafâ, IV. 238
 133- el-Fevâid, 301
 134- Tirmizi, Libâs, 10 (4/224)
 135- el-Müstedrek 2/378
 136- Aynı yer
 137- I. 192
 138- el-leali'l-Masnûa I. 163. Suyûti hadisi rivayet eden diğeri müellif-ler hakkında bilgi veriyor.
 139- el-Fevâid, 495
 140- 141- Tehzib, VII. 293,94; Takribu't-Tehzib, II. 33
 142- Mîzan, I. 659
 143- İlel, I. 155
 144- Mîzan, I. 614
 145- el-Mecrûhin, I. 262;
 146- ed-Duafâ, I. 268
 147- Tehzib, V. 182
 148- Mîzan, III. 288
 149- Tirmizi, Salât, 138 (1/356)
 150- Sünen, I. 395
 151- el-Müstedrek, I. 275
 152- F.Kadir, VI. 113
 153- Bu tenkidler için bkz. el-Ecvibetu'l-Fâdila, s. 228-229 (Ta'likât)
 154- Tehzib, XI. 204
 155- Mîzan, IV. 142; Tehzib, X. 288
 156- İlel, II. 33
 157- Mîzan, I. 546
 158- I. 284-85
 159- Mîzan, I. 546
 160- Tehzib, II. 363-364

ZAYIF VE MEVZU HADİSLER AÇISINDAN TİRMİZİ'NİN ...

- 160- Tehzib, II. 363-364
- 161- el-Mevzûât, II. 101
- 162- el-Leâli'l-Masnûa, II. 23
- 163- el-Fevâid, 15
- 164- Tirmizî, Cenâiz, 71 (3/376)
- 165- Cenâiz, 56 (1/511)
- 166- Beyhaki, Sünen 4/59
- 167- Müsnedu's-Şihâb, I. 239-240
- 168- Tehzib, XI. 420
- 169- Mîzan, III. 138
- 170- Duafâ, III. 245. Ayrıca bkz, Tarihu'l-Kebir, VI. 290, el-Mecrûhin, II. 113
- 171- Tehzib, IX. 210
- 172- III. 221-222
- 173- 419
- 174- el-Fevâid, 266
- 175- Tirmizî, Da'vât, 36 (5/491)
- 176- İ.Mâce, Ticarât, 40 (2/752)
- 177- Darimî İsti'zân, 55 (2/293)
- 178- s. 41
- 179- II. 181
- 180- Mîzan, I. 118; Tehzib, I. 59
- 181- Tehzib, III. 9-11
- 182- İlel, I. 307,308
- 183- Mîzan, III. 259
- 184- III. 269-70
- 185- Tehzib, VIII. 30-31
- 186- Tirmizî, Fadâil-u'l-Kur'an, 11 (5/168)
- 187- Darimi, (2/461)
- 188- el-Mevzûât, II. 244, farklı bir varyant için I. 250
- 189- el-Leâli'l-Masnûa, I. 238
- 190- Tenzihu's-Şeria, I. 291
- 191- el-Fevâid, 304
- 192- Mîzan, IV. 26; el-Kâşif, III. 94; Tehzib, IX. 431
- 193- Mîzan, I. 429, Tehzib, II. 230
- 194- Mîzan, I. 362. Tehzib, II. 3
- 195- Tirmizî, Kıyame, 53 (4/661)
- 196- el-Mevzûat, III. 82
- 197- Tenzihu's-Şeria, II. 295
- 198- el-Leâli'l-Masnûa, II. 293
- 199- el-Fevâid, 239
- 200- K.Hafâ, II. 365
- 201- Tehzib, I. 84
- 202- Mîzan, III. 515
- 203- Duafâ' IV. 48; Tehzib, II. 34-35

- 205- Tehzib, III. 119
206- Tirmizî, Hacc, 3 (3/167)
207- el-Mevzûât, II. 209
208- Tenzihu's-Şeria, II. 167
209- el-Leâli'l-Masnûa, II. 118. Suyû'ti burada hadisi savunanların görüşlerini de nakletmektedir.
210- el-Fevâid, 102
211- el-Kâşif, III. 106; Tehzib, IX. 508-509
212- Tehzib, X. 121
213- Duafâ' IV. 348
214- Mîzan, IV. 315; kşl. Tehzib, XI. 81
215- Mîzan, I. 435-36
216- Tirmizî, Kiyâme, 54 (4/622)
217- 218- Müsnedü's-Şihâb, II.78, Mucemu'l-Kebîr, XXII. 127 (Kudâî'den naklen)
219- Feyzu'l-Kadir, VI. 411
220- el-Mevzûât, III. 224
221- el-Makâsîd, 463
222- K.Hafâ, II. 497
223- el-Fevâid, 265
224- Duafâ', III. 149-150; Ayrıca bkz. Mîzan, III. 182, Tehzib, VII. 427
225- Mîzan, I. 566, Tehzib, II. 415
226- Mîzân, I. 302,303; Tehzib, 428-29
227- Mîzân, IV. 177-178; Tehzib, X. 289-293
228- Üsdu'l-Gabe, V. 428
229- Tirmizî, Menâkıb, 21 (5/639)
230- Sünen VII, 66
231- el-Mevzûat, I. 368
232- el-Leâli'l-Masnûa, I. 350
233- el-Fevâid, 366
234- Buhâri, Fadâil 9 (4/208); Tirmizî, Menâkıb 20 (5/641); İ.Mâce. Muk. 11 (1/42); Musned, I. 170-177
235- el-Mevzûât, 393
236- Mîzan, III. 157; Tehzib, VII. 386
237- el-Kâşif, III. 89; Mîzan, IV. 9-10; Tehzib, IX. 405-406
238- Mîzan, II. 110; Tehzib, III. 434.

الخلاصة

نحن نعلم بأن عمر بن الخطاب رضي الله عنه كان حساسا وذا عناية كثيرة في رواية الحديث حتى أنه انصرف عن تأليف مسند في ذلك . ولكن للأسف أن الحوادث لم تجر بعد موته على المجرى الذي كان يرغبه في حياته . حيث ان المسلمين وقعوا في فوضى وازمة سياسية كبيرة وازمة واهب والفرق التي ظهرت في العالم الاسلامي بدأت تصنع احاديث كثيرة لتأييد مذهبهم وآرائهم حتى وصلوا الى درجة شنيعة بحيث يلتفتون على القرآن الكريم . وحاولت أن ابين هذا الموضوع بالامثلة الواضحة في اطروحتي للحصول على درجة الاستاذ المشارك المسماة "دراسة على الكافي" من جهة نقد الحديث .

وكما يوجد عندنا بعض المقاييس التي تساعدنا على تمييز الاحاديث الموضوعية من الاحاديث الصحيحة كذلك ألف في هذا الموضوع كتب تجميع الاحاديث الموضوعية . وبعض الاحاديث التي اثير في هذه الكتب التي وضعها قد ذكرت في مجموعات الحديث المعتمدة التي نسميها "الكتب الستة" .

فدخض في دراستنا المتناضعة هذه فمنا تدقيق بعض الاحاديث المروية في سنن الترمذي والتي ذكرت في كتب "الموضوعات" وخاصة كتب "الفوائد المجموعة" للثوريكاني

وقد اطالعنا نتيجة هذه الدراسة على وجود بعض الاحاديث الضعيفة الموضوعية في سنن الترمذي . ولمزيد الفائدة من اناحية العملية فمنا بتقسيم الاحاديث الضعيفة الى قسمين : القسم القريب من الاحاديث الصحيحة ، والقسم القريب من الاحاديث الموضوعية .

و ذكرنا ان علماء الجرح و التعديل قد انحازوا احيانا فيحي انتقاداتهم عن طريق الاعتدال فلم يحافظوا عليه و كذلك اشرنا ان استعمال بعض قواعد الجرح و التعديل في معان مختلفة قد تسبب لحصول بعض المشاكل